A HOLOKAUSZT HOSSZÚ ÁRNYÉKA - I.

A NAGY BANKRABLÁS, 1945

Artmagazin 2013-08-15
2. lapszám - 4-13 oldal
Mravik László

Egy nagy, és a tábor egy részét használhatatlanná tevő fogolylázadást hónapokkal követően, 1945. január 26-án Auschwitz, az európai keresztény kultúra és humanizmus csődjének szimbóluma, kitörölhetetlen szégyenfoltja felszabadult. Ugyanezen a napon a dicsőséges magyar csendőrség a budai várban kivégezte a Vörös Brigád partizáncsoport 11 tagját, aminek már semmiféle katonai célja nem volt, csupán a nyilas rémuralom szórakozásból gyilkoló képviselőinek újabb bűnlajstromát gyarapította. Pest városát a szovjet csapatok már egy jó hete, 1945. január 18-án elfoglalták, s a fegyveres patkánynép Budára és még távolabbra menekült, miután a fővárosi hidakat felrobbantották. Az erre vonatkozó döntés semmiféle értelmes stratégára nem vallott, minthogy akkor már Budát is teljesen körülzárta a Vörös Hadsereg, s a náci és a nyilas erők, továbbá a hozzájuk alacsonyuló magyar hadsereg tisztjei Budát csupán február 13-ig tudták tartani. Már ezt jóval megelőzően, 1945. január 20-án az ideiglenes magyar kormány képviselői Moszkvában aláírták a fegyverszüneti egyezményt, s Magyarország hadat üzen Németországnak. E naptól kezdve a magyarok részvétele bármilyen háborús cselekményben nemcsak bűn volt, hanem ostobaság is.

Budapest elestével immár semmi kétség nem maradt afelől, hogy a Vörös Hadsereg rövidesen megtisztítja Magyarországot a zöld és a barna szennytől. A nyugat felé menekülő Szálasi-kormány létének utolsó pillanatáig embereket végeztetett ki, hajszolta a zsidók erőltetett meneteit, rabolt, gyújtogatott. Az ország felszabadítása április első felében végre befejeződött, a II. világháború Magyarországon véget ért. A lakosság nagy árat fizetett érte: a Vörös Hadsereg súlyosan vegzálta a polgári lakosságot, tömeges nemi erőszakhullámot zúdított az országra, amelyet a női lakosság mintegy tíz százalékának el kellett szenvednie; polgári személyeket hurcolt tömegesen a Szovjetunióba, hadifogságnak becézett rabszolgamunkára. Ezek vitathatatlanul háborús bűncselekmények az akkori jog szerint is. Csakhogy a győztest nem szokás felelősségre vonni. "Vae victis" - a háború örök és első számú, bár civilizálatlan törvénye. E rémségek ellenére a háború lezárulásával a legnagyobb szörnyűség, a magyar zsidóság, cigányság, a békét akaró tisztességes katonatisztek lemészárlása véget ért.

A szövetséges hadseregek közvetlen célja nem a „felszabadítás" volt, s műveleteik nem a náci megsemmisítő táborok mielőbbi elérésére, a túlélők megmentésére irányultak. Lépéseiket a háború logikája, a német hadsereg megsemmisítése, tehát katonai jellegű megfontolások irányították. A hadtörténészek dolga annak eldöntése, hogy ha a táborok mielőbbi elérését is célul tűzik ki, hány emberrel kevesebb veszett volna oda.

GIOVANNI DEL BIONDO VAGY NERI DI BICCI: Öt szent és öt angyal, fa, tempera, 90 x 54 cm
Eredetileg valószínűleg szárnyasoltár bal oldali része volt. Régen a londoni Heseltine-gyűjtemény, majd Budapest és München, Nemes Marcell tulajdona, elárverezve Amszterdamban a Mensing cégnél 1928-ban, ahol 10 710 márkáért megvásárolta báró Herzog Mór Lipót, tőle leánya, Weiss Alfonzné, született Herzog Erzsébet örökölte. Zártletét a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban, száma 20494, 1942. IV. 21, a Labor Bizalmi Rt. neve alatt. Szovjet hadizsákmány. Kiállítva 1995-ben Moszkvában, a Puskin Múzeumban, és 1996-ban Nizsnij Novgorodban. jelenleg a Puskin Múzeum állandó kiállításának része.

A lényeg magyar szempontból az, hogy a táborokat túlélő magyar zsidók a németek kiűzése után természetesen nem térhettek azonnal haza, akármennyire szabadok lettek is. A leromlott állapotú, beteg embereket fel kellett készíteni a hazatérésre, ráadásul egy nehéz hazatérésre, hiszen Európa e részének közlekedési parkja úgyszólván teljesen megsemmisült, vagy használhatatlanná vált. A nagy távolságokból gyalogszerrel való hazatérés igen gyakori megoldás lett. A jobb-rosszabb körülmények között hazafelé vándorló túlélő magyar zsidók látszatra egyenlők voltak, valójában éppen hogy egzisztáló kiskereskedők és a nábobi gazdagságú bankárok bandukoltak egymás mellett, akik akkor még nem tudták, hogy magyar földre érve már nagyjából mindannyian egyformán szegények lesznek.

A budapesti gettóban megmaradt 69 ezer fővárosi zsidó 1945. január 18-ával megmenekült a megsemmisülés rémétől. A fővárosban és környékén bujkálok és bújtatottak csak február végén szállingózhattak elő. A szétzúzott város nekik sem nyújtott többet, vagy kevesebbet, mint azoknak, akik származásuknál fogva „szabadon" szenvedték el az eseményeket. Az anyagi javak általános pusztulását látva - a kortársak visszaemlékezései szerint - általános volt a kétkedés, hogy egyáltalán vissza térhet-e valaha az élet a romok közé. A főváros, s általában az ország kifosztottan, anyagi javak nélkül állt neki az újjáépítésnek. Az elhurcoltatás, vagy a harcok előtt meglévő tulajdonukat az emberek hiába keresték, hacsak az nem termőföld volt, vagy véletlenül épségben maradt bérház. Az ingóságok azonban eltűntek, azok is, amelyek a legbiztosabb helyeken voltak elrejtve, elhelyezve.

EDGAR DEGAS: Törölköző nő (jelezve hagyatéki bélyegzővel) pasztell, karton 75,5x50 cm
Korábban Nemes Marcell gyűjteménye, Budapest-München. 1942-től banki letét, Magyar Altalános Hitelbank, V. számú láda, 13.159-es számon, Horváth János (a tulajdonos, Hatvány Ferenc báró jogi képviselője) neve alatt. Szovjet hadizsákmány, később Nizsnij Novgorod (egy ideig Gorkij), Városi Múzeum, 1957 után Moszkva, Grabar Restaurátor Intézet. Kiállítva a moszkvai Puskin Múzeumban, 1995-ben az úgynevezett Kétszer megmentve című bemutatón.

Hát ez az. Amiről szeretnénk világos értékelést adni. Szeretnénk, de a homály eloszlatása napjainkban lehetetlen. Arra ugyan van esély, hogy a kép a jövőben világosabbá váljék, teljesen kitisztulni azonban már sohasem fog. Hogy miért van ez így, arról ennek az írásnak a tervezett folytatásában lesz szó. Most tehát az olvasónak be kell érnie annyival, amit most tudunk: ez, ha töredéke is az egésznek, mégsem jelentéktelen. Arról a páratlan mértékű bankrablásról lesz szó, amelyet a hivatalos szovjet szervek Magyarországon, s a dolog természeténél fogva, érdemben Budapesten elkövettek.

A háború, a légiveszély igen sok embert rábírt arra, hogy értékeit a fővárosi nagybankok bomba- és tűzbiztos páncéltermeiben helyezze el. A banki tárolóhelyek fokozatosan, lassan töltődtek fel, korábban inkább a kisméretű, elkülönített páncélrekeszeket bérelték, ahol azonban műtárgyak nem fértek el. Hatalmas lökést kapott a bombabiztos helyekre való beszállítás 1942. szeptember 4. után; ezen a napon mintegy 30-40 szovjet bombázógép légitámadást intézett Budapest ellen. Az anyagi javak pusztulása először került megfogható közelségbe. Az elhelyezés formája az úgynevezett zártletét volt, mely ma már ismét létező banki szolgáltatás, fél évszázados szünet után. Ennek lényege az, hogy a pénzintézet helyet biztosít páncéltermében a letétnek, melyet a letevő pecsétjével zár le. A bank a zártletét tartalmát nem ellenőrzi, a letevő pedig arról szándéka szerint nyilatkozik, értékét csak tájékoztató jelleggel közli. Ezek az adatok rákerülnek a letétívre, de semmit nem garantálnak. Tekintettel az őrzés helyére, káreset lehetősége nem merül fel, legfeljebb vis maior esete, például földrengés, bibliai özönvíz, világvége. Az fel sem merült, hogy a letéthez bárki, akár a megszálló németek is, hozzányúlhatnak. E tekintetben még a nyilasok is fékezték magukat, s csupán azt kockáztatták meg, hogy a készpénzt és a készpénzzel egyenértékű tárgyakat - valuta, kötvény, részvény, arany, drágakő, kivéve a művészeti és történeti értékű dolgokat - a „legfőbb hadúr" rendeletére kiemelték, s azokat a Magyar Nemzeti Bank őrizetére bízták. A kezelés valóban e központi pénzintézmény dolga volt, s lényegében át is vészelte a világháborút. A fennmaradt ellenőrzési, letétfelnyitási jegyzőkönyvek azt bizonyítják, hogy a szemlét a bank szakemberei végezték, mindig a tulajdonos, vagy a megbízottja jelenlétében. Az is figyelemre méltó, hogy bár 1944 őszén a zsidó tulajdonosok természetesen nem lehettek jelen - minthogy a gettót el nem hagyhatták, ha bujkáltak, elő nem jöhettek; ha elhurcolták őket, nagy valószínűséggel már nem is éltek -, volt jogi képviselőjük, méghozzá mindig olyan, akit a nürnbergi faji törvények nem érintettek. Minden dokumentum azt bizonyítja, hogy valamennyi művészeti és történeti érték a helyén maradt, a rendeletet betű szerint betartották. A nem zsidó származású letétesek anyagaiból azonban nem vették ki a pénzt és a pénzt helyettesítő eszközöket sem. A Szálasi-kormánynak nem volt megfelelő ellenőrző apparátusa, s így nem tudtak hozzáférni a bankok saját értékeihez sem. Amit nyugat felé vittek, így is nagy értéket képviselt: az összegyűjtött zsidó tulajdon mellett a Magyar Nemzeti Bank nemesfémkészletét is elszállították. (Nem akarunk itt erre kitérni, de a zsidóságot már korábban kötelezték az otthon őrzött nemesfém és drágakő bevallására és beszolgáltatására.) A négy fővárosi nagy magánbank és a kisebb bankok azonban sikeresen elkerülték vagyonuk beszolgáltatását, s a németek és a velük harcoló magyar alakulatok megsemmisülése és menekülése után készen álltak az ország újjáépítésének legalább részbeni finanszírozására.

Enteriőr, Hatvany-palota

Ez azonban nem esett egybe a szovjet elképzelésekkel. S bár az orosz levéltárak közül éppen a kínos budapesti bankrablással kapcsolatos iratokat őrző moszkvai Gazdasági Levéltár anyaga még annyira sem kutatható, mint a többi - természetesen az érdemi állományok tekintetében szintén zárt -hely, néhány dokumentumot egy magyar levéltárosnak sikerült teljesen legálisan megtekintenie. Igaz, mindössze egyszer. Ez az orosz levéltárosi óvatlanság azonban világossá tette, hogy szovjet szakemberek, elsősorban Lazarev professzor, akinek könyvei közül egyiket másikat utóbb magyarra is lefordították s az egyetemi tankönyvül is szolgáltak, összeállították azon műkincsek listáját, melyeket a Szovjetunióba kívántak szállítani. Az elhelyezés eredeti szobája célja egy új Sztálin Múzeum feltöltése volt. Ez azonban tervezett formájában nem valósult meg, a rabolt anyag ilyenfajta közszemlére tétele a nyugati szövetségesek szemében lehetetlennek tűnt. A magyar múzeumokból elhurcolandó művek hozzávetőleges, első listáját ismerjük, olyan művek akadnak köztük, mint Giorgione Férfiképmása, Gentile Bellinitől Caterina Cornaro ciprusi királynő portréja a Szépművészeti Múzeumból, vagy - s ez felette kuriózus - Kostantinos Monomakhos koronája a Magyar Nemzeti Múzeumból, ez utóbbi „ószláv emlék" különleges megjelöléssel. Később a jegyzék nyilván finomodott és részletesebbé vált, ezekhez az iratokhoz azonban egyelőre nem lehet hozzáférni, feltéve, ha vannak. Amikor a szovjet katonaság előrenyomult, s Pest eleste csak napok kérdése volt, egy különleges osztag csatlakozott a Vörös Hadsereg egységeihez. Valójában ezek az emberek nem voltak katonák, hanem tiszti egyenruhába bújtatott, a bankokban őrzött anyagokat megítélni tudó szakemberek - bankárok, közgazdászok, szállítási szakemberek, művészettörténészek. A különítmény neve: Gazdasági Tiszti Bizottság, s a zsákmányolás végrehajtása volt a feladata. Ehhez természetesen igénybe vehették a katonai erőket; alacsonyabb beosztású tiszteket és közkatonákat a budapesti szovjet városparancsnokság bocsátott a rendelkezésükre. A harcoló csapatokat szorosan követték, s például Pest felszabadulását, tehát január 18-át követően már néhány napon belül megszállták

a Duna-part közelében található pénzintézeteke, noha ezekre a részekre még tüzelhettek Budáról. A páncéltermekbe való bejutás nem volt könnyű dolog, tekintettel arra, hogy a személyzet vagy nem volt jelen, vagy nem volt képes a páncélajtók felnyitására. Ezekben az esetekben, ahogy a korabeli jelentések fogalmazzák, a nyitásra „erőművi úton" került sor. Magyarán szólva, felrobbantották a bejáratokat. Ezek után következett az ott őrzött anyagok felmérése, csomagolása és elszállítása, amely módszeresen, minden sietség nélkül folyt, esetenként két-három hónapig is eltartott. A bankokból a tárgyakat külön budapesti begyűjtőhelyeken egyesítették, majd innen továbbszállították a Szovjetunióba. Amennyire a szórványadatokból következtetni lehet, nem mindig a legkézenfekvőbb záhonyi útvonalat használták, s nem is siettek túlságosan. Amikor éppen akadt megfelelő szabad kapacitás, akkor indult ilyen típusú szállítmány, s igazán mindegy volt, hogy a szerelvény esetleg Csehszlovákián, Lengyelországon, vagy másutt halad-e át, ha azok az útvonalak is járhatók voltak.

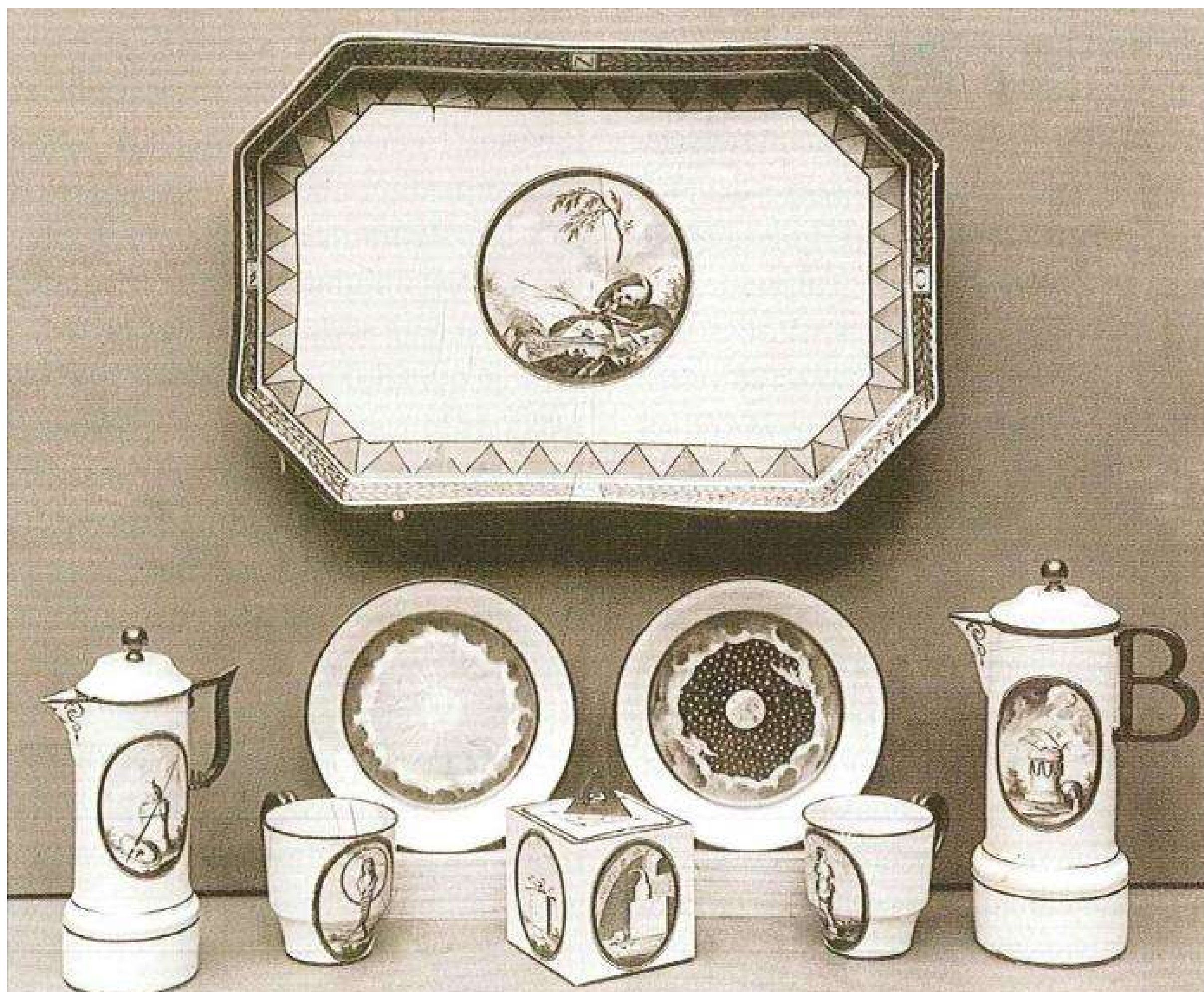
GUSTAVE COURBET: A világ kezdete „L'Origine de monde", „Le creation de monde" jelzetlen, 1866 vászon, olaj, 46 x 55 cm
E különleges képet Courbet Khalil bej számára készítette, aki Törökország szentpétervári követe volt, s miután diplomáciai pályáját abbahagyta, Párizsban telepedett le. A világfias és világias gondolkodású muszlim úr 1866 táján több erotikus tartalmú művet is rendelt Courbet-tói (ilyen a híres szaffikus darab, a Le Sommeil, Párizs, Petit Palais). Az itt bemutatott kicsiny kép eredetileg a Khalil bej öltözőszobája számára, esetleg fürdőszobájához festetett. Később a képet a neves műárus, Bernheim Jeune szerezte meg, aki 1878-ban, már Courbet halálát követően zárt dobozba tette, melyet kettős rámába helyezettel; alul volt az erősen erotikus, először csak 1988-ban közszemlére tett mű, fölötte pedig egy késői Courbet-festmény, mely téli tájat ábrázolt kastéllyal. Ilyen formában nyilván eladhatóbbnak vélte a valóban egyedülálló merészségű aktábrázolást - ami persze korántsem akt a szó hagyományos értelmében. Ezt az összeállítást Bernheimtől 1910 körül vásárolta meg báró Hatvány Ferenc, de a fedelet alkotó tájképet rövidesen átadta sógorának, Herzog bárónak. A Creation 1942-től budapesti banki letét (IV. számú láda, Magyar Altalános Hitelbank, Horváth János néven, 20.440 számú zártletét). Sohasem került német kézbe, mint egyesek -alaptalanul- állítják. Hatvány Ferenc kiviteli engedéllyel vitte el Magyarországról, s már 1948-ban el is adta. Párizsban, 1955-ben egy aukción másfél millió frankért cserélt gazdát, ami akkoriban igen magasnak számított. Újabban Párizs, Musée d'Orsay. A kép igen bonyolult szexuálpszichológiai vonatkozási rendszeréről azóta, hogy tanulmányozható, számos értekezés készült külföldön.

Röviden ki kell térnünk arra is, hogy a gazdasági különítményesek célja nem csupán műtárgyak zsákmányolása volt, sőt, sejthetően nem is elsősorban ez. A szándék lényege Magyarország gazdasági megbénítása, ilyenformán a szovjet katonai igazgatásnak való teljes alárendelése volt. Azzal, hogy a bankoktól elvontak minden gazdasági erőt, minden jelentős pénzügyi feltételhez kötött magyar lépés megtétele szovjet egyetértéstől és segítési szándéktól függött. Az is tény, hogy a zsákmányolt pénz egy részét visszafolyatták a magyar gazdaságba, ajándék vagy kölcsön formájában, természetesen az eredeti tulajdonos bankok teljes mellőzésével. A segélyek közvetlenül a magyar kormányhoz érkeztek. Arról most ne essék szó, hogy valamennyi üzemképes, vagy azzá tehető gyár szovjet kézbe került.

Az ideiglenes kormány és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság - melynek magyarországi elnöke, balszerencsénkre Sztálin „egyik jobbkeze", a vérgőzös Vorosilov marsall, az oroszországi koncepciós perek egyik legrettegettebb, ítéleteiben legkegyetlenebb figurája lett- 1945. április 11-én költözött Debrecenből Budapestre. Ez a két hónap, amely alatt a magyar kormány csak a főbb eseményekről informálódhatott, a folyamatokat olyan irányba vitte, melyen az ideiglenes kormány és annak miniszterelnöke, Dalnoki Miklós Béla már alig tudott változtatni. Bizonyos szovjet cselekmények orvoslását olykor csak egykét éves késéssel kísérelték meg. Mindegy volt azonban, hogy a hivatalos, írásos panasz 1945 áprilisában, ezen év végén, vagy esetleg 1947-ben érkezett a szovjet szervekhez; ezekre vagy nem is válaszoltak, vagy informális úton zárkóztak el még a magyarázat elől is, adott esetben pedig teljes formális válasszal oltották ki az ügyet. Vonatkozott ez mindenre, minket azonban a bankokban végbement események érdekelnek.

Itt az ideje felsorolnunk azt a négy nagy pénzintézetet, melyekben a javak döntő részét, műtárgyak tekintetében legalább 90-95 százalékát őrizték a szovjet megszállásig. A legjelentékenyebb a Magyar Kereskedelmi Bank volt (a mai Pénzügyminisztérium épülete), ide került a legtöbb letét. Második helyen a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank áll, csaknem hasonló kapacitással, de igen jelentős az Első Hazai Takarékpénztár Rt. (ma Belügyminisztérium), továbbá a Leszámítoló és Pénzváltó Bank. A részvényesek köre és a letétesek egy része a magyar zsidó gazdasági elitből állt. Nem zsidó származású ügyfelei nagyobb részben a Hazai Első Takarékpénztárnak voltak, ami talán érthető is, lévén ez a legkorábbi alapítású magyar bankok egyike. Letétesei között a magyar főnemesség igen tekintélyes számban volt képviselve. Sajnos, a letevők pontos névsora csupán két bankra vonatkozóan maradt fenn (Kereskedelmi Bank, Hazai Első Takarékpénztár), s közülük is csak az egyik részletes, a másik csupán letéti számokkal ellátott lajstrom. Mindkettő másolat, az eredeti példányok páratlanul felelőtlen módon kerültek elpusztításra, amiről majd a következő cikkben érdemben írunk. Ezekből a nem túl információgazdag listákból azonban több következtetés is levonható. Először is az, hogy bankonként a zártletétek száma 500 és 1000 között mozoghatott, ami a négy bankra nézve átlagosan és hozzávetőlegesen 3000 letétet jelent. A letétekben őrzött egységek mennyiségére nézve igen bizonytalan becslésekre tudunk csak szorítkozni, mivel akadt olyan, melyben csupán egy tárgy volt elzárva, másokban 4-10, továbbiakban 50-100 darab is lehetett. A dolog természetéből adódóan változtak e számok, hiszen egy közepes méretű képből sem csomagolható 3-5-nél több egybe, míg ezüstből, porcelánból akár száznál több is, szőnyegből legfeljebb 15-20 darab. De ha csak 20 darabot tekintünk átlagosnak, ami nyilván a valós számnak jóval alatta marad, akkor is 60 ezer, többségében válogatott darabról beszélhetünk. Ha most egy pillanatra túltekintünk a bankok falain, tudva azt, hogy a zsákmányolás kastélyokban, közraktárakban, magánlakásokon, vidéki bankokban, egyéb fővárosi bankokban, sőt, helyenként templomokban is folyt, olyan számot kapunk, melyet nem szívesen írnánk le. S mindezt tetézi a szovjet katonaság hatalmas méreteket öltő és teljesen értelmetlen pusztítása (amit elpusztítottak, akár el is vihették volna

inkább, akkor legalább valahol meglenne), mindez együtt már tengernyi kulturális kincs, a magyar örökség tetemes hányada.

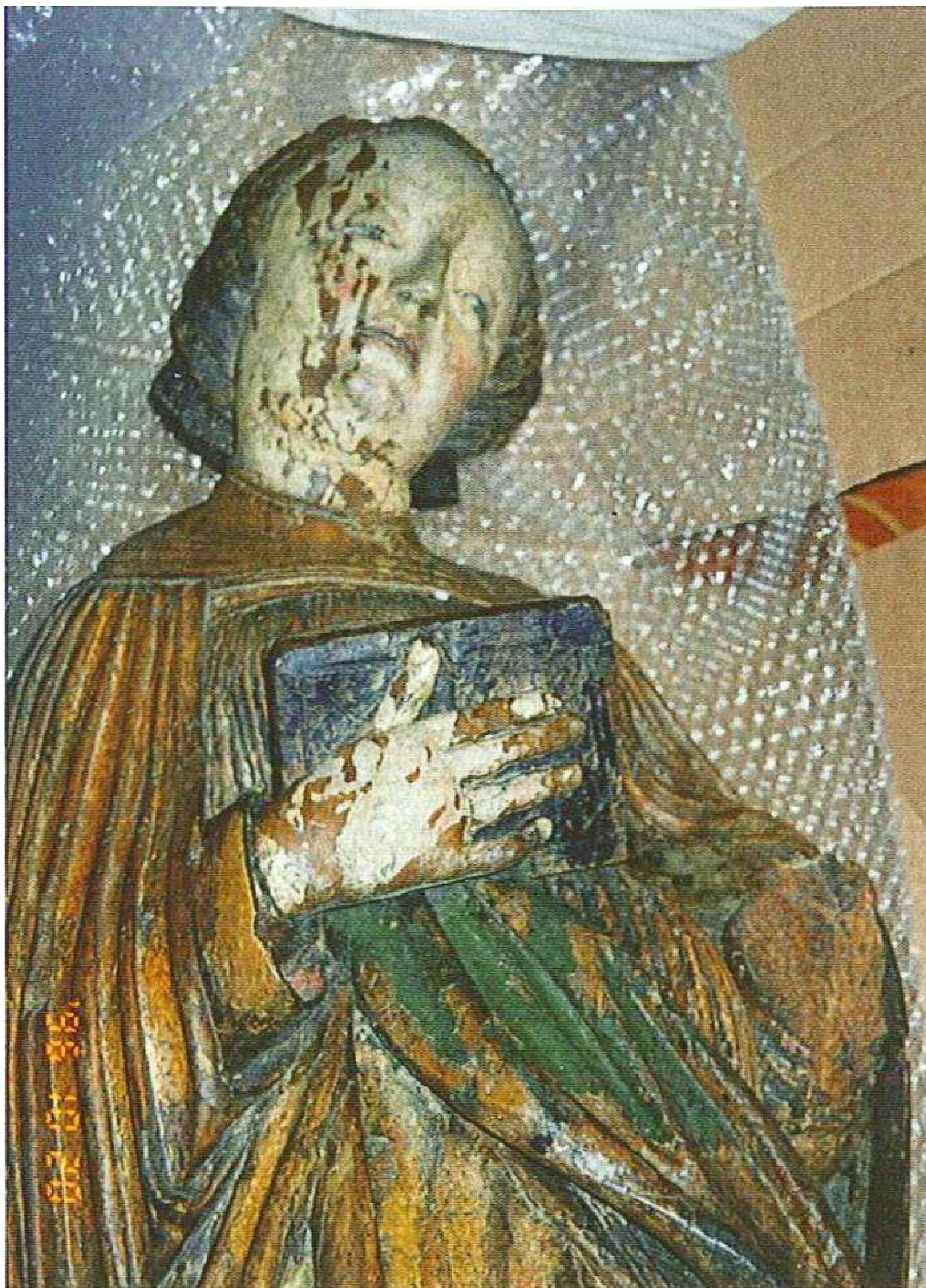
Kétszemélyes szabadkőműves kávéskészlet Bécs, 18. század szovjet hadizsákmány Kék pajzsjeggyel jelzett, valószínűleg az 1775-1785 körüli évekből való, tizenegy darabból álló különleges ritkaság. A két nagy kanna füle J és B betűt formáz, a Jeruzsálemi Salamon templom két nevezetes oszlopának neveire utalva (Joakim és Booz). A szabadkőműves mozgalom, melynek éppen virágkorára esik e készlet megalkotása, a jeruzsálemi templom építésétől veszi kezdetét. A készlet tulajdonosa kisbábi Strasser Sándorné, született Fröhlich-Feldau Selma, avagy Zelma, bécsi születésű, Magyarországra jött férjhez. Mára császárvárosból értékes porcelánokat, ezüstöket és miniatűröket hozott Budapestre, de legjelentősebb készleteit és fő darabjait már itteni élete során vásárolta. Az egész anyagot a Magyar Altalános Hitelbank páncéltermében helyezték (örök?) nyugalomra.

A második következtetés az, hogy a műkincsek gondos és felelős őrzésének aranyvalutája a szovjet cselekmények következtében egy pillanat alatt fapénzzé változott. Ezekkel a batkákkal mire sem lehetett menni, sok egzisztenciavesztés magyarázata itt keresendő.

Harmadszor pedig azt hihetnők, hogy a két fennmaradt névsor alapján legalább hozzávetőleges képet kaphatunk az odaveszett magyar műgyűjtemények-ről, könyvritkaságokról, kincsekről. Ám ez nem így van, a nevek igen csalókák. Igen sok tulajdonos ugyanis nem a saját neve, hanem keresztény barátai, jogi képviselői nevén helyezte zártletétbe értékeiket, s ezek a nevek az esetek egy részében ma már mit sem jelentenek. Mindazonáltal több tucat olyan nevet lehet azonosítani, akiről azt hittük, hogy a birtokában lévő remekeket sikerült Nyugatra mentenie, hogy azután alkalmas pillanatba ő maga is utánuk eredjen. Hát nem. E listák tanulmányozása során derült ki, hogy ezekis a sztálini rém bűnlajstromát növelik tovább.

A háborús zajok elültével, a közbiztonság javulásával, amikor a szovjet katonaság fegyelmezettsége is lényegesen megnyugtatóbb lett, a letéttulajdonosok természetesen érdeklődni kezdtek letétbe helyezett dolgaik iránt, s a bankokhoz fordultak. Onnan csaknem mindig megkapták az egyenes és ijesztő választ: tulajdonukat a szovjet katonaság ismeretlen helyre szállította. A károsultak közül többen nyomozni kezdtek, hogy valahol megvannak-e még az elhurcolt tárgyak, s ez eredményre is vezetett. Kiderült, hogy hol raktároznak a Gazdasági Tiszti Bizottságok magyar tulajdonú műkincseket. Talán mondani sem kell, hogy a károsultak döntő többsége, 80-90 százaléka zsidó volt, s a többiek is a nyilas kormányzás ellenségei, nem egy közülük - jobbára a történelmi arisztokrácia soraiból kikerülő személyek- konzekvens ellenzője a zsidótörvényeknek, olyannyira, hogy azokat egyszer sem szavazta meg. S még inkább ellenségei voltak a háborúnak, ezen belül a Szovjetunió megtámadását különösen kárhozatosnak ítélték. Nézeteiket nem rejtegették, melynek következtében üldöztetést kellett elszenvedniük, súlyos atrocitásokat, s olykor életükkel fizettek, vagy börtönnel, esetleg idő hiányában végre nem hajtott halálos ítélettel a fejükön.

Az üldözöttek fő anyagi megkárosítói Magyarországon részben a szovjet zsákmányolók, részben a magyarok voltak. Központi, állami utasításra fosztották ki zsidó honfitársainkat először a Horthy-rendszer kormányai, aztán Szálasi legényei, az igazán nagy tettes azonban a felszabadítóból megszállóvá vedlett Szovjetunió volt. A németek ragadozása a műtárgyak terén nem volt jelentős, bár kétségkívül létezett. Sokkal jobban érdekelték őket azonban azok a dolgok, melyek a háború után nem voltak azonosíthatók, mégis jelentős értéket képviseltek, a szorosan vett kincs: döntően az arany és a drágakő, művészeti dolgok közül is többnyire az aranypénz-gyűjtemények iránt mutattak nagyfokú, ám sajnálatos érdeklődést. Mint fő-fő rabló, ekként lett a Szovjetunió a holokauszt egyenes ági, bár nem életekre törő, de nagy károkat okozó folytatója. Vétettek azon kategória ellen, melyet a szövetségesek háború előttitárgyal ásai, majd a békeszerződések is pontosan körülírtak: azok a személyek, akik politikai, vallási, származási okok miatt üldöztetést szenvedtek a németek vazallus országaiban, nem voltak kitehetők olyan megtorló, vagy jogfosztó intézkedéseknek (beleértve a tulajdontól való megfosztást is), mint az ország üldözéstől mentes polgárai. Jogi megítélés szempontjából ugyanis ők az Egyesült Nemzetek (Anglia, Ausztrália, Egyesült Államok, Szovjetunió, Kanada stb.) polgárainak minősültek. A sztálini szovjet állam és katonai igazgatás - ahogyan az vérbeli rablóhoz illik - a saját maga által meghatározott szabályokat is felrúgta. Ahogy, mint a következő két folytatásban olvasható lesz, orosz és hazai követőik sem jártak el másképp, azon követők, kiknek szelleme alig érthetően máig is hat - ők határozzák meg a mindennapok furcsa, jogilag elfogadhatatlan, de bíróságok által mégiscsak szentesített gyakorlatát. De - hangsúlyozzuk - ez a következő, még a jelenleginél is mosdatlanabbul szókimondó szájú dolgozatok tárgya lesz. Most térjünk vissza szorosan vett történetünkhöz.

BAJOR SZOBRÁSZ: Szent Margit 16. század eleje festett hársfaszobor 125 cm magas
Báró Kornfeld Móric (1882-1967) zártletéte a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, 20.523 szám alatt, 1942. október 2-án (e számon összesen hat nagy faládában voltak a szobrok). Jelenleg a moszkvai Grabar Restaurátor Intézet őrzésében van, a fotó viszont Nizsnij Novgorodban, kiállításra történt szállítást követő kicsomagolásnál készült. Báró Kornfeld a két világháború közötti legjelentősebb nagyplasztikai gyűjtőnk volt, anyagát a Tolna megyei Ireg-szemcsén, a tulajdonát képező egykori Viczay-kastélyban tartotta, múzeumszerű elrendezésben, üvegtárlókban.

Letétesek és banki tisztviselők bejelentései után a Teleki Géza gróf által vezetett Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felfogta, mekkora mértékű kártétel történt a bankok kifosztásával. Növelte a helyzet ridegségét és komorságát az a tény is, hogy akkor még a Nyugat felé menekített múzeumi tulajdon sorsa is kétséges volt, s hazahozatala módja és ideje nem látszott közelinek, annak ellenére, hogy az ügyön felkészült és elszánt csapat dolgozott. Megkísérelték felmérni a szovjet raktárbázisokat és bejutni oda, ami egyébként az iratokkal felszerelt magánszemélyeknek sem sikerült; az egyik legelszántabb kutató Bernáth Aurél festőművész volt, aki több ízben is illetékes szovjet tisztek elé tudott kerülni, akik különféle ígéreteket tettek neki dolgai visszaszolgáltatását illetően,s adott időre kérték, hogy jelenjen meg a raktárban. Ez meg is történt, ám akkor már a tárgyaknak és a szovjet gazdasági különítmény tisztjeinek hűlt helye volt. Ekkor a minisztérium is lépett, s vizsgálatot indított. Az első összefoglaló jelentés 1945. augusztus 3-i dátummal került a miniszter asztalára. Tartalmára nézve igen sommás, de a lényeget illetően helytálló. Többek között ez állt benne:

„Pesti Magyar Kereskedelmi Bank. Itt volt elhelyezve a 400 éves Sárospataki Főiskola sok fontos irata, így 124 ős-nyomtatvány, unicumok, könyvészeti ritkaságok, kéziratok, köztük a főiskola legrégibb anyakönyve. Wertheimer Adolf budapesti lakos Kupeczky, Székely Bertalan, Barabás, Paál László, Ferenczy Károly, Benczúr, Lotz stb. régi magyar mesterektől származó képei és két láda porcelán. Horváth János és Veszely Károly régi magyar mesterektől származó festményei, gobelinek. Bernáth Aurél ugyanott helyezett el két ládában saját festésű pasztell képeket, iratokat és műveinek jegyzékét. Neményi Bertalan 150 grafikai lapja, magyar festmények: Csontváry, Gulácsy stb. Első Hazai Takarékpénztár Részvénytársaságnál voltak elhelyezve a Sárospataki Főiskola éremgyűjteményének egy része és igen sok értekes régi magyar könyvritkaság. Magyar Általános Hitelbank páncélpincéjében volt elhelyezve Horváth János néven több festmény, gobelin és apróbb munkák. Dr. Ullmann Andor szintén itt helyezte el régi képeit, szőnyegeit és antik műtárgyait. Leszámítoló Bank Részvénytársaság páncélpincéjében volt elhelyezve Veszely Károly több festménye, gobelin és más értéktárgyai.
Pesti Magyar Kereskedelmi Bankból február hónap folyamán a Kőbányán, Állomás u. 1. szám alatt beszállásolt Magyarországi Orosz Frontbizottság csapatai szállították el értesüléseink szerint az ott talált értéktárgyakat. A csapat vezetője Kozlov gárdaőrnagy, majd ennek távozása után egy politikai biztos főhadnagy vezette a kiürítést. Az utóbbi személyleírása: magas, fekete hajú, hajlott orrú, elegáns extra-anyagból készített egyenruhában jár. A legutóbbi napokban is látták Budapesten, most kopaszra van nyírva. A védelembe vétellel kapcsolatos munkák lefolytatása közben a bank épületében többször megfordult Szuszmanovics ezredes is. A védelembe vétel egész ideje alatt jelen volt egy moszkvai bankigazgató, akinek személyleírása: fekete arcbőrű, magas, testes, valószínűleg zsidó származású, jól beszél német nyelven. Értesülésünk szerint talán Szadukovnak hívják. Az Első Hazai Takarékpénztár Részvénytársaság kiürítése a fentiekhez hasonló módon körülbelül ugyanabban az időben folyt le. Jelen volt a fent említett bankigazgató Moszkvából, aki az itteniek értesülése szerint a Szovjet Nemzeti Bank igazgatója. Jelen volt egy Surkovszky (?) Vladimir nevű orosz katona, aki 28 éves, odahaza cukorgyári könyvelő. Jelenleg Budán szolgál a Pilszudszky úti parancsnokságon vagy az Attila úti Központi Parancsnokságon. Egy szintén jelenlevő másik orosz katona neve bizonyos (?) Iván, aki a Veres Pálné u. katonai parancsnolaságon teljesít őrszolgálatot. Felszemű, jobb szeme fekete kendővel állandóan le van kötve. A fent említett moszkvai bankigazgató szintén Budapesten teljesít szolgálatot. A fenti személyek felsorolása azért vált szükségessé, hogy az ő segédkezésükkel megállapíthassuk jelenlegi értesüléseinknél pontosabban a kérdéses tárgyak jelenlegi helyét, ugyanis a jelek szerint az összes fenti bankokban elhelyezett tárgyak elszállítását ugyanez a

csoport végezte. Eddigi értesüléseink szerint a fentebb felsorolt összes pénzintézetekből az elszállított tárgyakat a következő helyekre vitték:

Magyar Pénzverde, Üllői út
Ferenc József gyalogsági lakt. Üllői út
Múzeum utca 11. szám alatti Orosz Városparancsnokság
Magyar Általános Hitelbank páncélpincéje
Pénzintézeti Központ páncélpincéje.

A tárgyak azonosságának megállapítása és a birtokunkban lévő részletes jegyzékek segítségével a felsorolás kiegészítése helyszíni megtekintést tenne szükségessé. Kérjük, hogy kiküldöttünk a felsorolt helyeken a keresett és visszakért tárgyakat megtekinthesse."

CSONTVÁRY KOSZTKA TIVADAR: Halászat Castellammaréban 1901 körül vászon, olaj 55 x 95 cm
Az 1930-as években került Hatvany Ferenc birtokába, 1942-ben letétként elhelyezve a budapesti Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bankban, 987/121-es számon, szovjet hadizsákmány, ám 1947-ben a család a Vörös ladsereg ismeretlen (?) tisztjeitől visszavásárolta. Soha nem került külföldre, hanem néhány magángyűjtőnél pihent, s csak 1992-ben bukkant fel, Budapesten, a Blitz Galéria tavaszi képaukcióján, 1993-ban vette meg a pécsi Janus Pannonius Múzeum. Bemutatásra került a budapesti Frankel Szalon, 1936. évi kiállításán.

Annyit jegyzünk csak meg, hogy itt is több olyan név szerepel, mely nem a tényleges tulajdonost fedi. AVeszely és a Horváth név alatt Hatvany Ferenc báró dolgai szerepelnek. Meg sem említik a Herzog-letétet, mely toronymagasan a legmagasabb értékkel szerepelt a Kereskedelmi Bankban, ám ez nem is csoda, ők is álnéven, igaz, könnyen azonosíthatón tették le néhány kapitális értéküket. Wertheimer pedig furcsa kivétel: néhány tárgyát később visszakapta. Semmi sem tökéletes, így a Gazdasági Tiszti Bizottság gépezetébe is kerülhetett olykor homokszem. Másnap azután ki is szállt az egyik helyszínre Szentmihályi János tisztviselő. Tapasztalatairól írt feljegyzéséből idézünk:

„A mai napon kint jártam a volt Ferenc József gyalogsági - jelenleg Kiss János - laktanyában. Megállapítottam, hogy a Vörös Hadsereg által őrizetbe vett műkincsek és műtárgyak a laktanya két raktárában voltak elhelyezve, onnan a Vörös Hadsereg azokat ez év július hó folyamán szállíttatta el. Ládákat és koffereket udvaron égettek el, ezeknek a

máglyáknak közelében még rengeteg porcelán és fajansz cserép van. Az ottani közegek értesülése szerint a ráktárban elhelyezett holmikat, amelyeket az ő tudomásuk szerint a Kereskedelmi Bank és Hitelbank épületéből szállítottak oda, az említett időpontban teherautókra rakták, és meg nem állapítható rendeltetési helyekre szállítottak. Az ott talált anyag teljesen értéktelen, mert apró cserépdarabokból áll, mégis a tulajdonos agnoszkálás szempontjából és esetleg még megtalálható nagyobb értékek biztonságba helyezése céljából javasolnám, hogy a törmeléket egy helyre gyűjtsék, és azt kellő biztonságba helyezzék."

MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ: Téli kikötő (A Duna a Gellértheggyel) vászon, olaj, 28 x 36 cm Szovjet hadizsákmány
Dr. Laub László székesfővárosi főorvos volt, hivatását az 1940-es években, mint zsidó, nem művelhette. Nagyszerű magyar képgyűjteményének legjelentősebb hányadát Mednyánszky kisméretű, hosszú válogatás során megszerzett darabjai tették ki. Ezt az 1910 körül festett remekművet, a többiekkel (és orvosi műszereivel) együtt 1943. július 12-én helyezte el a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank páncéltermében, 20.915-ös szám alatt

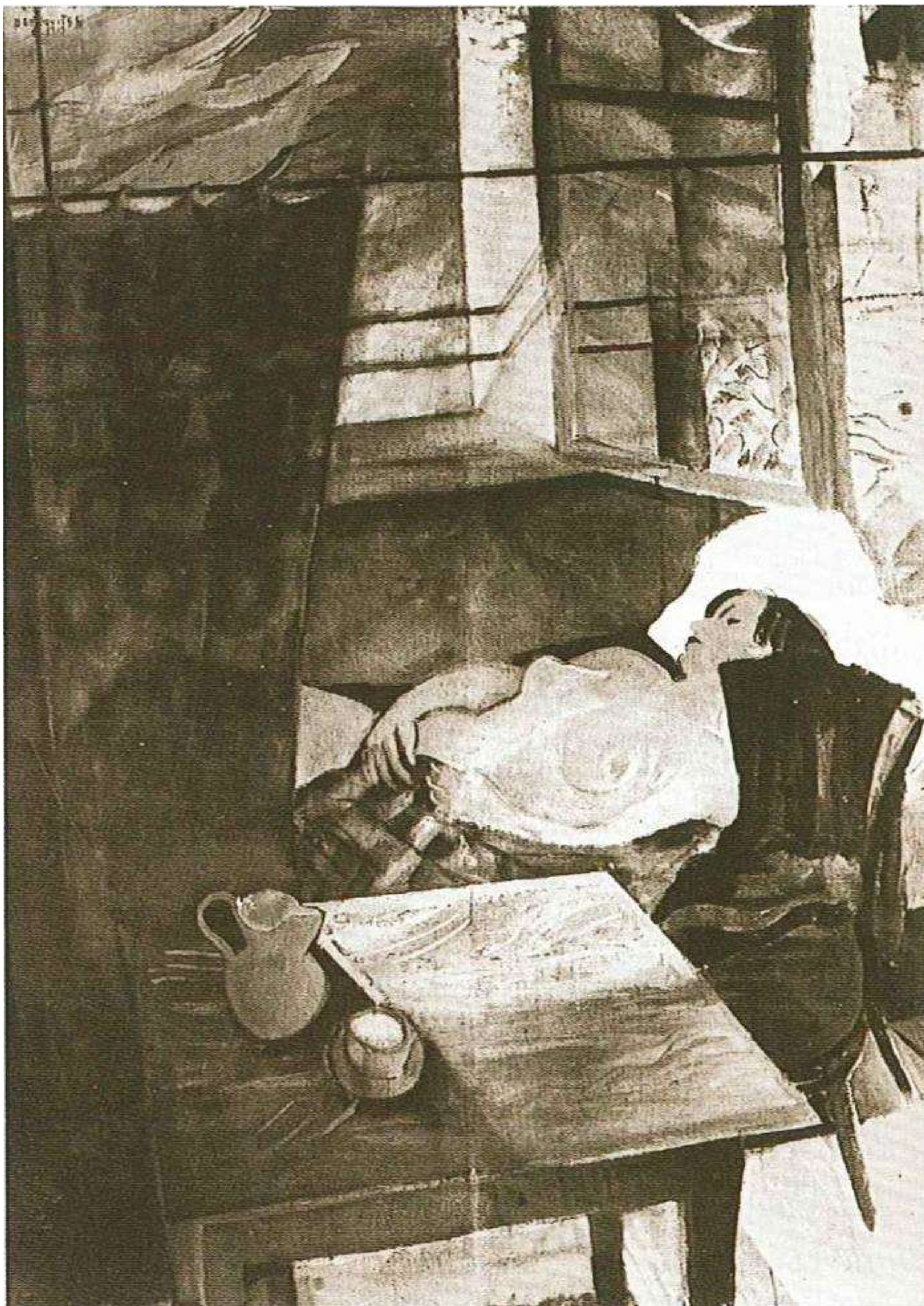
Még 1945 során maga a magyar miniszterelnök is interveniált Vorosilov-nál a visszaszolgáltatás dolgában. Alapos ember lévén, előtte a háborús jogokra vonatkozó szakvéleményt kért az e tekintetben legkiválóbbak egyikétől, Pokorny József altábornagytól, akinek erre vonatkozó feljegyzéséből idézünk néhány részletet, melyek jogi tekintetben ma is tökéletesen és hibátlanul érvényesek:

„A nemzetközi jognak a szárazföldi háborúra vonatkozó szabályait az1907 évi hágai IV. egyezmény /becikkelyezve az 1913. év 43 t.c.-be/'függeléke foglalta össze. Az alábbiakban a hágai szabályzat rendelkezéseinek szem előtt tartásával ismertetjük a megszálló hatalom által eszközölhető igénybevételek tekintetében érvényes nemzetközi szabályokat.
Általános szempont az, hogy tilos a tulajdonnak - legyen az állami, vagy magántulajdon - a hadicéllal össze nem függő, önkényes elvétele, vagy elpusztítása, ellenben annak a háborús

szükségletek által indokolt elvétele és használata, sőt kivételes esetekben a fölötte való korlátlan rendelkezés is, jogosnak tekinthető. Különösképpen tiszteletben tartandó a magántulajdon, amely nem kobozható el. (46. cikk.) Kiegészíti a tulajdon védelmét a minden nemű fosztogatást legszigorúbban tiltó szabály /47. cikk./. Ez érvényes akkor is, ha az előnyomuló hadsereg egy megerősített helyet, vagy várost ostrommal vesz be (28. cikk.).

A községek javai, továbbá a vallási, jótékonysági, közoktatási, művészeti és tudományos intézetek javai - még ha állami tulajdonban állnak is - mint magántulajdon kezelendők a megszálló hadsereg által. Ez természetesen nem zárja ki, hogy ha a hadviselés érdekei megkívánják, akkor ezek is átmenetileg felhasználhatók legyenek katonai célokra, így pl. katonaság helyezhető el iskolákban, kórház létesíthető zárdákban stb.

Ettől az átmeneti felhasználástól eltekintve, általános szabály marad, hogy ilyeneknek és ezekhez hasonló intézményeknek, továbbá a történelmi, művészeti és tudományos beccsel bíró emlékműveknek lefoglalása és megrongálása a legszigorúbban tilos és büntetendő. /56. cikk/." (Kiemelések Pokornytól.)

DERKOVITS GYULA: Hajnal olajfestmény, 122 x 90 cm szovjet hadizsákmány
Neményi Bertalan kereskedő tulajdonából, aki gyűjteményét a Magyar Altalános Hitelbankban helyezte letétbe Gábori Bertalan, „árja" ügyvédje neve alatt. A hatalmas, modern külföldi és magyar anyagot tartalmazó műgyűjtemény párját ritkította nem csupán magyar földön, hanem nemzetközi viszonylatban is. Sajnos, az egyetemes művészeti emlékekről kevés fénykép maradt, a magyarokról már inkább. Neményi Bertalan (1879-1947) 1910 körül kezdett nagy arányokban vásárolni, csupa avantgárd darabot, emiatt a pesti gyűjtők a háta mögött összesúgtak. Úgy gondolták, hogy nem komoly dolog, amit művel. Az idő őt igazolta, minden általa kedvelt művész az óta már klasszikus lett, így Egon Schiele, Gustav Klimt, Oskar Kokoschka, Paul Klee, Vaszilij Kandinszkij, Otto Dix, George Grosz, Amadeo Modigliani és még rengeteg. Picasso, Chagall, Rouault, Willy Wauer

stb., a Blaue Reiter, és még több tucat nagy név. A magyarok közül a klasszikusok közül Rippl-Rónai és Csontváry szerepelt tömegesen, egy csomó Lazarine így-úgy, ilyen hajjal, olyan bundában. Több darabot nem tett bankba, ezek ma is fel-felbukkannak. Derkovits rajzai és metszetei mellett két nagyméretű, fő művei közé tartozó képet is megszerzett, minőségük nem különbözik. A Hajnal 1929-ben készült.

Hadd fűzzünk ehhez csupán egy tragikomikus kommentárt: a jelzett hágai egyezményt Oroszország javaslatára tárgyalták meg és fogadták el, illetve cikkelyezték be az európai országok.

Bármily furcsa, a művek egy része, ha szovjet őrzésben is, de még 1946-ban is Magyarország területén volt, köztük kiváló alkotások, melyekkel orosz tisztek és magyar tettestársaik óvatosan bár, de üzleteltek. Ez nem olyan nagy csoda, ha figyelembe vesszük, hogy a néhai Német Demokratikus köztársaság területén lévő szovjet támaszpontokról még az 1960-as években is szállítottak a Szovjetunióba kivételesen jelentős munkákat. Aztán ezeket visszaadták a jól viselkedő keletnémet államvezetésnek. Szegény oroszok, most aztán szívhatják a fogukat: minden a Szövetségi Köztársaságé.

A magyar zsidóság és a vele azonos megítélés alá eső más üldözöttek azonban, úgy látszik, ítéletnapig várhatnak az igazságos és a nemzetközi jog, valamint a magyar és orosz állam közt érvényes kétoldalú szerződések alapján végbemenő rendezésre. Ám nem történik semmi. Sehol semmi. De a dolognak nem lehet vége, mert a holokausztnak olyan hosszú az árnyéka, mint Krisztus keresztjének: nem lehet alóla ártatlan pofával kisétálni. A vészkorszak árnyéka visszafelé is rávetül a történelemre, a meghurcolások, pogromok, máglyák, kiűzetések, kirablások, végtelenje sorakozik alatta, s rávetül az időben előrefelé is, mindaddig, mígvégre a jogtalanságokat fel nem számolják, míg az önző, hideg mérlegelést fel nem váltj a a morális - de nem moralizáló - tükörbenézés. Ideje levetni a zsidógyűrűt, ezt a még a 18. században is dívó apróságot. Rendes kis gyűrű volt ez, amelyen kicsiny méretű, akasztott zsidó fityegett. Szerencsét hozó talizmánként viselték.

2004/1. 4-13. o.

A HOLOKAUSZT HOSSZÚ ÁRNYÉKA - II.

A HAZAI MŰTÁRGYAK SORSA A HÁBORÚ VÉGÉN

Artmagain 2013-08-20
3. lapszám - 4-13 oldal
Mravik László

Divatos vitatéma: felszabadulás, megszabadulás, megszállás? A magyarországi műtárgyak esetében a Vörös Hadsereg bevonulása egyáltalán nem volt felszabadulás. Az előző részben a bevonulás egy vonatkozásáról, a bankok kifosztásáról mondtuk el, hogy nem volt egyéb közönséges háborús bűncselekménynél, fosztogatásánál. Az eseményeket még ijesztőbbé tette, hogy mindez központi, állami elképzelések alapján, hatósági intézkedésként valósult meg. Ma már az is köztudott, hogy mindez egy létesítendő Sztálin Múzeum alapjául szolgált volna.

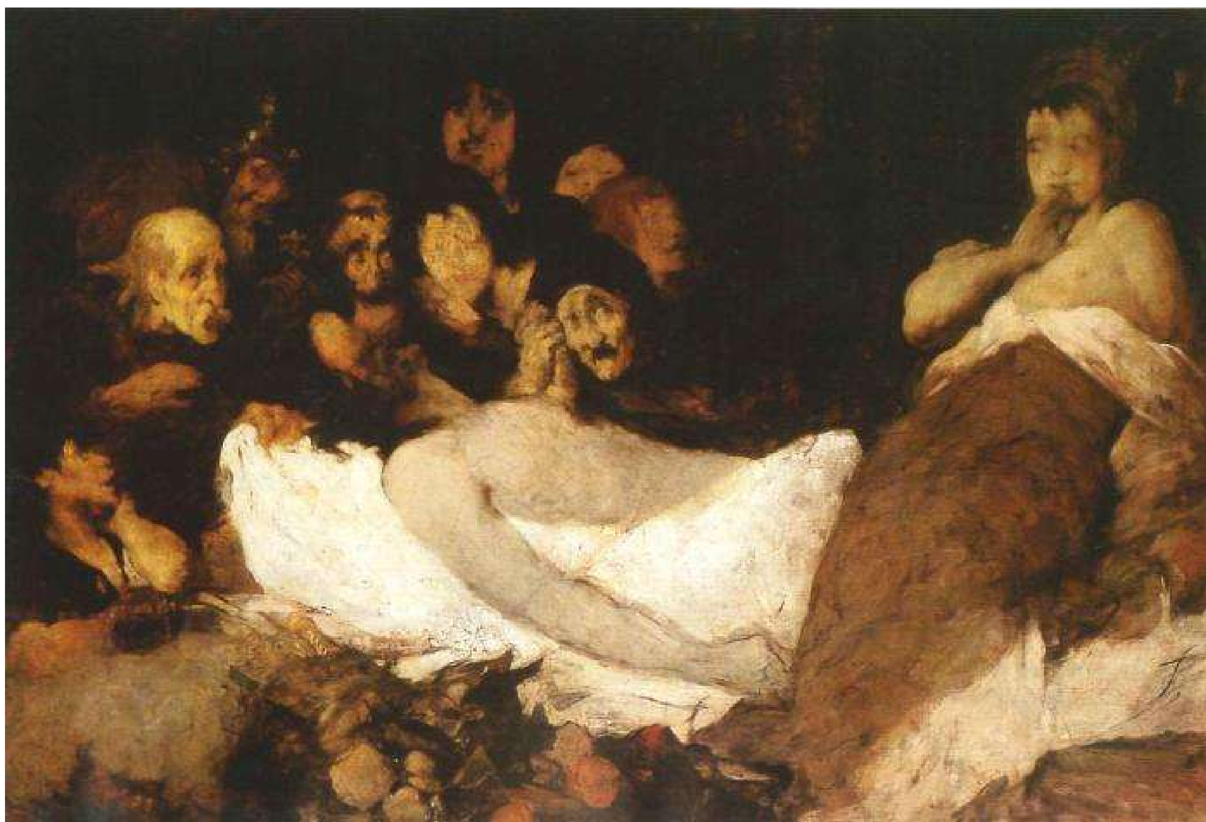

A kormánybiztosság a zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételére és megőrzésére hivatalos zárcímkéje A címke Ferenczy Károly e cikkben reprodukált festményének hátoldalán látható.

Említettük az előzőkben, hogy szovjet részről komolyan készültek a magyarországi múzeumok kifosztására. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert éppen azok a dolgok, amelyekre szemet vetettek, nem voltak Budapesten akkor, amikor — váratlanul hosszú ostrom után — sikerült a fővárost elfoglalniuk. Akkorra ugyanis, Csánky Dénes főigazgató irányítása, néhány múzeumi szakember és több pénzügyőr munkájával, ha mostoha körülmények között és rosszul csomagolva is, de sikerült a múzeumi műtárgyakat kimenteni a frontzónából, és viszonylagosan békés (a szövetségesek által persze bombázott, helyenként a nyilasok által rettegésben tartott) területre irányítani.

A szállítmányban két igazán terjedelmes egység volt. Az egyik a Szépművészeti Múzeum anyagának válogatott része (a közhiedelemmel ellentétben nem az egész), benne a régi képtár, a modern képtár, a rajzgyűjtemény és a metszettár legsúlyosabb darabjai. Itthon maradt viszont a magyar képek tetemes hányada, a szoborgyűjtemény, számos rajz és rengeteg metszet, valamint az ókori egységek csaknem kivétel nélkül. A másik a magyar zsidóság műkincseinek azon részét jelentette, amely nem pihent a bankokban. Csánky, ez a középszerű festő és nem egészen ügyetlen akvarellista (1885—1972), a szakmai sztereotípiák szerint a mindinkább jobbra tolódó keresztény kurzus kreatúrája volt, s a kiváló Petrovics Eleket, a Szépművészeti Múzeum korábbi vezetőjét azért távolították el, hogy a múzeumok területén amatőr Csánkynak helyet csináljanak. A szakma elfelejti, hogy Csánky már az 1920-as években foglalkozott múzeumi ügyekkel, s első igazgatója volt a Székesfővárosi Képtárnak. Ott nagyszerű szerzeményező volt, melynek az anyag örököse, a Magyar Nemzeti Galéria látja leginkább hasznát. Nem csupán festő volt, hanem megfelelő, bár nem tudományos igényű, művészettörténeti felkészültséggel is rendelkezett, amit az évekig tartó németországi és hollandiai tanulmányai alatt szerzett. Mellesleg Petrovics a nyugdíjazásakor már hatvankét esztendős volt, ami akkoriban rendkívül magas életkornak számított. Nem vitathatók Petrovics érdemei, de szoros — és korlátolt — értelemben véve természetesen ő is amatőrnek tekinthető, nem is szólva arról, hogy nehezen viselte el maga körül a tehetséges embereket, akik azután el is hagyták az intézményt, sőt néha az országot is. S bizony, számos remekműnek az országból való kivitele ellen sem tett semmit, már persze akkor, ha azok

„exportőrei” megfelelően „jó” körökből kerültek ki. A zsidó származásúakkal szemben már valamivel szigorúbb volt, s a kivitelt vagy csak rövid időre tette lehetővé, vagy megfelelő ellentételezéshez kötötte az engedély megadását (jó példa erre Nemes Marcell esete).

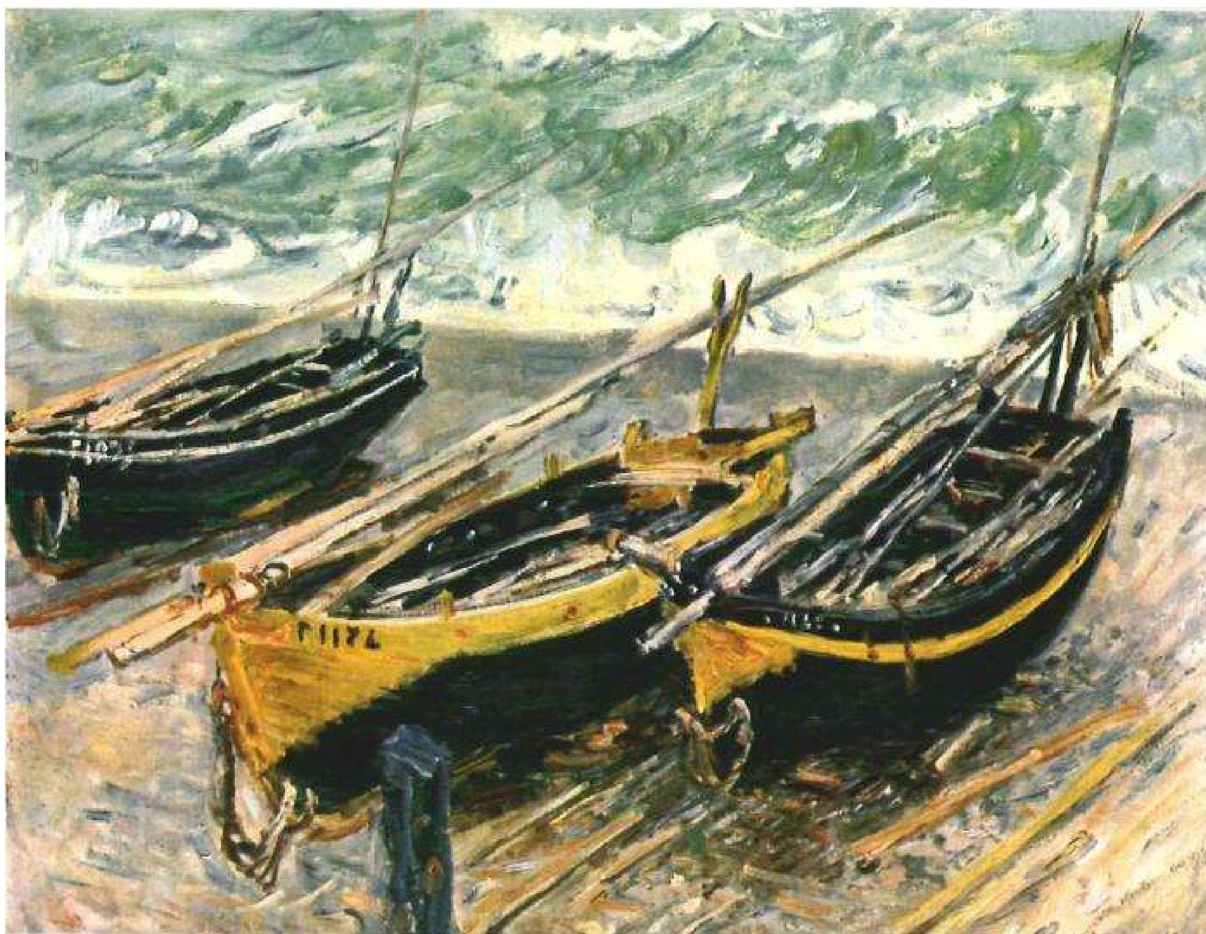

GYÁRFÁS JENŐ: Tetemrehívás (vázlat) 1881, olaj, vászon, 109 x 158,5 cm - Wolfner Gyula gyűjteménye, ma Magyar Nemzeti Galéria

Nem véletlen, hogy Petrovics és Csánky személyében tehetséges „félprofik” kerültek múzeumok élére, s az eredetileg művészettörténésznek tanult, nagy nemzetközi elismeréssel bíró Pulszky Károly és Térey Gábor, bántó műveltségi fölényükkel, a napi politikai szempontokkal keveset törődő, szigorúan szakmai szempontok alapján folytatott munkájukkal, csak idegesítették a kultúrvezéreket.

Mindezt azért tartottuk szükségesnek elmondani, mert Csánkyt 1945-től kezdve csak gyalázni lehetett, jóllehet ő volt az, aki megmentette a háborúból Magyarország műkincseinek legértékesebb részét, nem csupán a Szépművészeti Múzeum anyagait és a zsidó vagyonok jelentős hányadát, hanem a Nemzeti Múzeum kisebb egységeit is — például a corvinákat. Csánky befeketítésében kapóra jött az is, hogy őt bízták meg a „Kormánybiztosság a zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételére és megőrzésére” nevezetű kormányzati szerv vezetésével. Kettős feladatköréből adódott, hogy a zárolt zsidó tulajdonú műtárgyak zömét a Szépművészeti Múzeumban helyezte el, a keleti műtárgyakat a Keletázsiai-, a hadtörténeti emlékeket a Hadimúzeum, vagyis a szak szerinti legjobb intézmény őrizetére bízta, így kerültek anyagok például az Országos Levéltárba is.
Arról a hatóságok már nem tudtak, hogy Csánky, akinek kezében jelentős hatalom összpontosult, az összegyűjtött zsidó vagyont tulajdonosaik szerint tartotta nyilván, állapotuk megőrzéséről tőle telhetően gondoskodott és mindent megtett azért, hogy az országot megszálló német katonaság ne férhessen azokhoz. Emellett még segített is zsidó családoknak abban, hogy műkincseiket elrejtsék, nem titkolva, hogy ezzel értékes darabokat sodornak

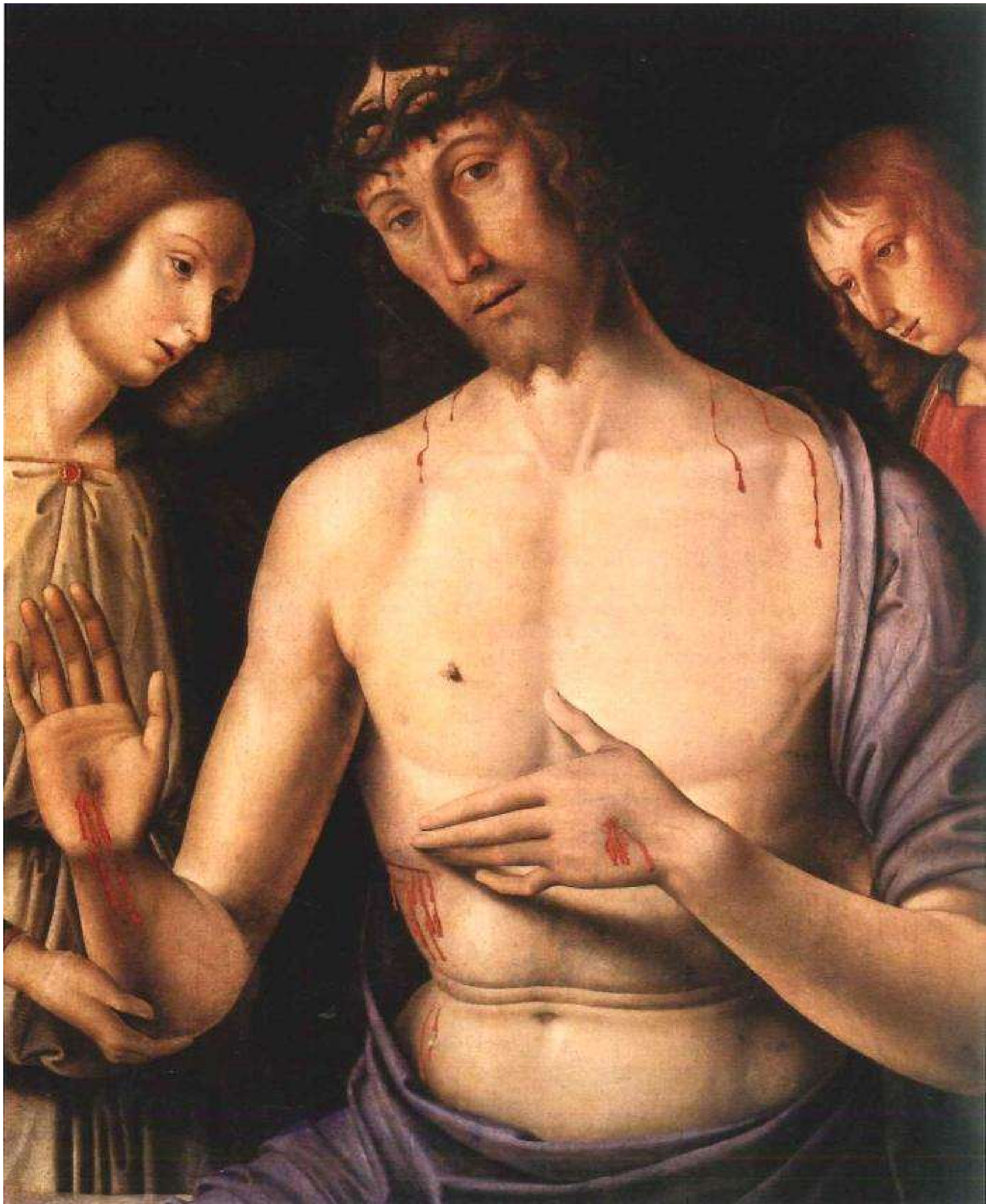
veszélybe. Több, a zsidótörvények hatálya alá eső műgyűjtő számára azt is lehetővé tette, hogy féltett javait letétként a Szépművészeti Múzeumban helyezhesse el. (Más kérdés, hogy e tulajdonosok többsége soha többé nem kaphatta vissza gyűjteményének darabjait — ez azonban nem Csánky hibája, hanem a háború utáni kurzusok bűne.) Így került a Szépművészeti Múzeum raktárába letétként Wolfner Gyula és Dános Géza gyűjteménye. Csánky Dénes ezeket akkor, amikor a zsidó tulajdonú műkincsek zár alá vételéről kiadták a rendeletet, nem sorolta át a zsidó vagyonok közé, hanem elegánsan átsiklott a tények felett, igyekezvén minden, a tulajdonosokra nézve hátrányos szabályt kikerülni. Nem vadászott a zsidók műkincseire, hanem a tulajdonosok vagy megbízottjaik által bejelentett helyszíneken végezte el a zárolást. A tárgyak tekintélyes részét el sem szállíttatta, csupán zárcédulával látta el és listába vette. Később azonban, a bombázások erősödtével, a tulajdonosok maguk kérték, hogy a múzeum épületébe vigyék be a darabokat, ahol nagyobb biztonságban remélték azokat.

CLAUDE MONET: Bárkák, 1886, olaj, vászon, 73,5 x 92 cm - Báró Herzog Mór Lipót gyűjteményéből Báró Herzog István öröksége. A Zsidó Kormánybiztosság képviselői beszállították a tulajdonos Szemlőhegy u. 29./b alatti villájából a Szépművészeti Múzeumba. Evakuálták majd Szentgotthárdon maradt, így már 1945 nyarán visszakerülhetett a Szépművészeti Múzeumba.

Csánky mindeme „huncutságokat" tettestárs — méghozzá magas pozícióban ülő támogató — nélkül természetesen nem követhette volna el. Ez a személy Mester Miklós (1906—1989) volt, a németek kreatúrájának tekinthető Sztójay-féle bábkormány vallás-és közoktatásügyi államtitkára. A németek bevonulásával kezdődött az az időszak, amikor a magyar zsidó honpolgárok már nemcsak jogaikat, vagyonukat veszítettél el, hanem puszta életük is veszélybe került. Mester Miklós nemcsak elutasította nácik nyílt kiszolgálását, hanem — az akkor már elszigetelt, szigorúan ellenőrzött Horthy bizalmasaként — igen sok előkészített

menlevelet juttatott be aláírásra a kormányzóhoz, majd adta át üldözött személyeknek, zsidó életek sokaságát mentve meg ezzel. Stern Samu, a magyar zsidóság egyik vezetője, a háború után, 1945-ben kiadott nyilatkozata szerint: „Különösen azokat a szolgálatokat szeretném kiemelni, amelyeket dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár úr a Sztójay- és Lakatos-kormány idején a zsidók kormányzói mentesítésének megszervezése terén teljesített, és ami által nagyon sok zsidó család életét mentette meg. […] Dr. Mester Miklós annak idején bizalmasan közölte velem és Komoly Ottóval is, hogy a kultuszkormányzat azért szedeti össze a zsidók tulajdonában levő műkincseket kormánybiztos útján, hogy azokat a rabló németek elől megmentse és alkalomadtán a zsidóságnak visszajuttassa.” Nem kétséges, hogy Mester Miklós és Csánky Dénes igyekezett, amennyire a látszat megőrzésével ez lehetséges volt, konstruktív módon együttműködni a zsidó műgyűjtőkkel. Ezt a múzeumigazgató könnyebben megtehette, munkája egyébként sem volt akkoriban pótolható, Mester Miklósnak azonban a Szálasi-féle rémuralom idején már bujdosnia kellett. Rövid szovjet őrizetet is el kellett utóbb viselnie, s 1951-ben, amikor már joggal hihette, hogy megúszta, mint érdemdús embert kitelepítették, ahonnan csak 1956 után térhetett vissza ez az „osztályidegen elem”.

GIOVANNI SANTI: Misericordia Domini (A Fájdalmas Krisztus, A Halott Krisztus két angyallal, Legyes Krisztus stb. címeken ismert) olaj, vászon, 66,5 x 54,5 cm - Egykor Báró Herzog Mór Lipót , majd fia Hezog István tulajdona.

A Kormánybiztosság iratai fennmaradtak és az abban foglaltak kellő módon fel tudják háborítani a kutatót, még ha hidegvérét a szakma szabályai szerint illenék is megőriznie.

Hiába próbált Csánky korrekt lenni, néhány munkatársa, főleg Pastinszky Miklós, többnyire antihumánusan, arrogánsan lépett fel. Soraiból gyakran kiderül, hogy ez a félművelt, náci és hungarista szellemtől áthatott egyén — aki időnként saját hasznára „zárolt", s emiatt a háború után megérdemelten le is csukták, ámbár kissé gyanús gyorsasággal szabadlábra is helyezték

— mennyire megvetette a magyar zsidóságot. S aztán ott vannak a feljelentő levelek, melyek közt még olyan is akadt, igaz, mindössze egyetlen darab, ahol zsidó jelent fel zsidót. Általánosnak azonban az az írás mondható, amelyet itt egyetlen, de nagyon jellemző példaként közre is adunk:

„Csánky Dénes főigazgató úrnak
Kormánybiztosnak
Szépművészeti Múzeum

Kedves Barátom!

Hazafias kötelességemnek tartom veled, mint a zsidó műkincsek kormánybiztosával, az alábbiakat közölni:
1939. év tavaszán felkért engem Freud Béla zsidó nagybérlő (lakik: Hitler tér 4.sz. I-ső eml.), aki Akarattyán is a „Kath. Vallás És Tanulmányi alap”-tól „Holland-magyar Földbérlő R. T.” álnév alatt nagyobb földbirtokot bérelt, hogy tekinteném meg egy, az ő birtokában lévő, nagyértékű festményt (állítólag eredeti Breighellt), amely, mint mondta, kissé megrongálódott. —

Elmentem pazarul berendezett Hitler-téri lakására, amely számos műtárggyal volt megtömve, és megtekintettem a kérdéses festményt. Kb. 100 x 130 cm nagy festmény vásáros-kocsmázó jelenetet ábrázolt, amelyet igen értékes műtárgynak tartottam magam is. Miután engem annak restaurálására felkért, és kijelentettem neki, hogy csupán murális festmények restaurálásával foglalkozom és csakis azok restaurálására vagyok berendezve, azonban megadtam neki dr. Váály László címét és őt ajánlottam, mint akit én a legmegbízhatóbb restaurátornak ismerek. Meg is beszéltem akkor ezzel a Freuddal, mely napon jövök fel hozzá Lacival, de a nevezett napon a zsidó nem volt otthon. Nem tudom, hogy tett-e ő további lépéseket az ügyben Lacinál, vagy sem, s azt sem tudom, mi lett azzal az igazán értékes műtárggyal s a többi műkincseivel, pompás szőnyegeivel. Jó volna utána nézetni. Itt Polgárdiban is volt lakása, mint mondják, pazarul volt az is berendezve, hátha ide „mentette” műkincseit?

Tudomásodra hozom még, hogy az elmúlt esztendőben, mint Hoffmann Ferenc („őskeresztény cég”) kivitt magával Dunaharasztiba, Wertheimer nevű zsidó színigazgató műgyűjtőhöz, akinek haraszti házában nagyértékű, leginkább magyar művészek műveit szemléltem meg, miután azokat a Hoffmann-cégnek vételre felajánlotta.

Volt ott kb. 15—20 drb. kisebb-nagyobb, igazán museális értékű pompás Karlovszky-festmény, ezenkívül Székely, Lotz, Deák-Ébner, Csók, Vaszary, Rudnay, Boruth, Hollósy, Mednyánszky stb. stb. alkotásai, úgy a falakon, mint különböző fiókokban elraktározva. Volt aztán két márvány portrait-büszt Strobl Alajos mestertől és az asztalokon, állványokon több kisebb-nagyobb bronz szobor, különböző szerzőktől.

Nem tudom, mi lett e műtárgyakkal? Hoffmann talán négy képet vett összesen. Lehet, hogy még most is ott vannak Harasztiban, de lehet az is, hogy Pestre szállította, mert olyasmit mondott, hogy Pesten átalakíttatott egy villát és oda szándékozik átköltözni. A Karlowszky-festmények miatt is érdemes volna utána kutatni.

Úgy tudom, Karlowszky Berci bácsinak házi-zsidaja volt ez a Wertheimer és azért tudott összeharácsolni valószínűleg kisebb-nagyobb kölcsönök fejében annyi nagyértékű Karlowszky-festményt (valószínűleg potom pénzért).

Úgy gondolom, jó szolgálatot teljesítek, amidőn mindezeket nagybecsű tudomásodra hozom, mellyel vagyok a rég barátsággal

Tisztelő híved
Királyfalvi Kraft Károly

Balatonakarattya, 1944. június hó 23-án
Selmecbánya út 12. sz.”

Hát igen, a Breighell meg a Karlowszky. Nem ez a legkellemetlenebb levél, de a többit, bizonyos érzékenységek miatt, inkább nem közölném. Annyit érdemes még hozzátenni, hogy június 26-án „a zsidó” lakásán megtörtént a zárolás és a tárgyakat elszállították. A feljelentő festész úr igazán meg lehetett elégedve.

Hosszú időn keresztül az a téves vélemény tartotta magát, hogy a műkincsek Nyugatra szállítása német parancsra történt. Az ő rovásukon elég sok volt ahhoz, hogy még ezt is oda lehessen írni. Az erre vonatkozó utasítást azonban valójában a Szálasi-kormány adta Csánkynak, akkor, amikor a múzeum igazgatója már magától is cselekedett. Személy szerint Rajniss Ferenc, a magyar antiszemitizmus egyik vezéralakja, akkoriban vallás-és közoktatásügyi miniszter, november 8-án telefonon adta az erre vonatkozó utasítást az igazgatónak. Az elszállítás logikus lépés volt, amelyet a hadihelyzet messzemenően indokolt, a jelek szerint azonban semmiféle szerepet nem játszott ebben a szovjet csapatok fosztogatásától való félelem, amely, ha a szovjet megszállási övezetbe eső német múzeumok és műgyűjtemények röviddel később bekövetkező sorsára gondolunk, indokolt lett volna. Erre nézve megbízható forrás Csánky Dénesnek máig közöletlen emlékirata, melyet azok után vetett papírra, hogy az anyagot átadták a Münchenben székelő Collecting Art Pointnak, a németországi amerikai katonai közigazgatás egyik fontos intézményének. Ebből a kissé bőbeszédű, némiképpen önigazolásként is ható, de más forrásokkal összevetve, tényanyagát tekintve teljesen megbízható szövegből megdöbbentő tény olvasható ki: a művek megmentésének egyetlen módja az volt, amit végül is megvalósítottak. Valamiképpen távol kerülni a frontvonaltól: ez volt az egyetlen cél, semmi taktika, semmi stratégia, csak menni, arra, amerre kevesebb a bomba, kevesebb az ágyú. Azért volt ez az egyetlen út és mód, mert Horthy Miklós kormányai az egész háború alatt nem tervezték meg, hogy vészhelyzetben hová menekítsék a nemzet pótolhatatlan értékeit. Még akkor sem, amikor már nyilvánvaló volt, hogy Magyarország hadszíntérré válik; a német, s ezzel együtt a jól megérdemelt magyar katonai vereség, elkerülhetetlen. (Aki olvasta Thomas Mann *Doktor Faustus*át, az az előző mondatot a helyén fogja értékelni.) A magyar politikai vezetés bűnei közül ez persze csupán egy, s nem is a legsúlyosabb. De míg egyéb bűneit gyávaságból, politikai tehetségtelenségtől, mélységes zsidógyűlöletből, embertelenségből követte el, ezt csupán felelőtlenségből, az államügyek kontár intézéséből. Egy, lényegében látszatintézkedést — ennyivel tartozunk a tényeknek — mégiscsak tettek: négy ládában 169 kép, 8 szobor és 442 grafikai mű került 1944 áprilisában a Nemzeti Bank veszprémi bombabiztos óvóhelyére. Ez éppencsak a semminél volt egy árnyalattal több, ráadásul a Nemzeti Bank, mint utóbb kiderült, e kincseket meglehetősen hanyagul kezelte. De legalább nem „hűtlenül”.

GIOVANNI BATTISTA TIEPOLO: Aeneas megdicsőülése, 1762-1766, olaj, vászon, 72,2 x 51,1 cm

Maga a menekítés bonyolult, zavaros, veszélyekkel teli volt. A háború vége felé járunk: szállítóeszköz alig van, java részük elpusztult, ami megmaradt, azt — érthetően — katonai szállításokra vették igénybe. Csánky és a szállítmány egyéb kísérői között a kapcsolat romlott, egyre nőtt a kölcsönös bizalmatlanság. Inkább csoda, mint szerencse, hogy a műalkotások nem vesztek oda örökre. S hogy ez végül is így alakult, az javarészt előbb a nyilas, majd a Rákosi-kurzus által lejáratott Csánky Dénes érdeme.

A szállítmány első rendeltetési helye Pannonhalma volt, ahol a bencés kolostor és iskola jó helynek látszott az őrzésre, ugyanis katonaság még nem fészkelte be oda magát. Már láttuk, csekély mennyiséget már korábban Veszprémbe vittek. Panonnhalmáról gyorsan kiderült, hogy aligha lesz sokáig tartható. Tolbuhin szovjet tábornagy bravúros — önálló és engedély nélkülinek tűnő — dunántúli kalandozása, amelyet még Budapest körülzárása előtt hajtott végre csapataival, alaposan összezavarta a német erők elgondolásait. Ráijesztett a nyilasokra, egyszersmind a meglehetősen kimerült erőkkel felvonuló Malinovszkij támadási lehetőségeit is segítette. A Szálasi-kormány jónak látta, ha Szombathelyre teszi át székhelyét, és a környéken rendezkedik be. Ekképpen kedvére végeztethette ki foglyait, randalírozhatott, rabolhatott. A múzeumi szállítmány őrzési helyéül a szentgotthárdi cisztercita apátság pincéit jelölte ki, ahol a teherautón érkező műtárgyak egy részének szakszerű csomagolására végül sor kerülhetett. A budapesti indulásnál ugyanis ládázásra nem volt lehetőség. Szentgotthárdon az anyag rövid időre megpihenhetett.

Ezt a pihenőidőt a fő illetékes, Rajniss miniszter rendszeresen inspiciálta. Csánky igyekezett ezeken az ellenőrző szemléken mindig megjelenni. Rajniss felháborodott, amikor észlelte, hogy a zsidóktól elvett darabokat tulajdonosuk nevén tartják nyilván, s arról szónokolt Csánkynak, hogy ez nem helyes eljárás, mert azok amúgy is átkerülnek a nemzet tulajdonába. Rajniss e vágyát a szocializmus sikeresen valóra váltotta, a zsidó tulajdonú műkincsek tekintélyes hányadára rátette a kezét, részben Rákosi kulturnacsalnyikjainak, részben az ÁVO döntéseinek köszönhetően. E dolgok ma is állami kézben, döntően múzeumokban vannak, de talán másutt is, s persze, rejtélyesen, igen sok közülük káderajándékká „emelkedett”, még 1956 előtt.

Rajnissra visszatérve, gondoskodása, precíz ellenőrizgetése nem volt ok nélkül való. Bejelentette igényét jó néhány tárgyra, sőt, meg is jelöltette azokat. Természetesen a zsidók tulajdonát képezőket pécézte ki.
Közben Csánkynak további teendői akadtak. A nyilvánvalóan veszélyeztetett keszthelyi Festetics-kastélyból kellett műtárgyakat Szentgotthárdra vinnie, nem sokat ugyan, de ez is nehézségekbe ütközött. Nagyobb volt a baj Veszprémben, ahol a Nemzeti Bank nem kívánta tovább őrizni az ott elraktározott műveket: azokat kivitette a veszprémi vasútállomásra, és lényegében sorsára hagyta, erős fagyok és bombazápor közepette. Csánkynak szállítóeszközt és üzemanyagot kellett valahogyan felhajtania, hogy e képeket, „írottakat és faragottakat” biztonságba helyezze. Végül csaknem az egész szétszóródni látszó anyagot sikerült egyesíteni Szentgotthárdon, a corvinák azonban, hála istennek Pannonhalmán maradtak, ahol sikeresen átvészelték a legrosszabb időket és veszteség nélkül visszakerültek a nemzet könyvtárába. S ekkor, a ládázás megkezdésével egyidejűleg végre elkészülhetett az első, lényegében pontos jegyzék a szállított festményekről, rajzokról és metszetekről, függetlenül attól, hogy múzeumi, vagy magántulajdont képeztek. Sajnos, ilyen kimerítő lista a többi dologról már nem készülhetett, a ládázás is abbamaradt. A Vörös Hadsereg közeledése és a gyorsan visszavonuló náci haderő láttán megszületett a döntés, melynek értelmében a szállítmány útját folytatni kellett, immár vasúton, a cél pedig ezúttal Ausztria volt. Mint köztudott, ez meg is történt, s az amerikai megszállási övezetben a hányatott sorsú, nyitott vagonokban, esőben-

hóban utazó szállítmány végre révbe ért. Nem minden károsodás nélkül. Hogy azután Rajnissnak és Szálasi más cinkosainak sikerült-e a dolgok egy részét elemelni, az, néhány dologtól eltekintve nem tekinthető bizonyítottnak. A Szálasiék által „mentett” dolgok az amerikai hatóságok kezébe kerültek, de — a koronázási jelvények kivételével — semmi nem került elő, sőt, semmiféle nyomuk nem maradt. Pedig az amerikaiak részéről kijelölt átvevő, Granville hadnagy kiváló és becsületében támadhatatlan férfiú volt. Rangja azonban túl alacsonynak bizonyulhatott és a tárgyakat (köztük Josephine császárné Biennais által készített ananászkészletét) feltehetően a tábornoki kar „mentette meg”.

SZINYEI MERSE PÁL: Almavirág 1894, olaj, vászon, 34,3 x 27,2 cm - Régebben dr. Keller Istváné, majd a neves gyűjtőé Mauthner Zoltáné. Utolsó tulajdonosa dr. Hesser Andorné volt, az ő gyűjteményéből hurcolták el 1944-ben, majd hosszú időre nyomaveszett. Végül a hírhedt altaaussee-i sóbányában leltek rá; 1963-ban már haza is érkezett, ki is állították a Magyar Nemzeti Galériában. 1965 óta a győriXantus János Múzeumban őrzik.

Szentgotthárdról azonban nem tudtak mindent elvinni, éppen a ládázott anyag maradt ott. Ezt a helyi hatóságok vették gondjaikba, s a frissen működésbe lépett pártok, főleg a kisgazdák és

a kommunisták mindent megtettek, hogy a veszélyt elhárítsák felőle. Így azután egyik átvonuló idegen haderő sem tudott hozzáférni, s a vészes idők elmúltával, már 1945 kora nyarán visszatért Budapestre. A kicsomagoláskor a Szépművészeti Múzeumban készült jegyzőkönyvek, tulajdonosi összesítések fennmaradtak. Ezekből tudjuk, hogy a szentgotthárdi hosszú tartózkodás a festményeket igen megviselte, sok megsérült, kilyukadt, s ami a legrosszabb, nagy méreteket öltött a penész terjedése. A múzeum, minden erejét mozgósítva, megállította az állagromlást, s a magántulajdont képező művekből időszaki kiállítást is rendezett 1946-ban. Rövidesen elkezdődött a visszaszolgáltatás, amely rohamosnak semmiképpen sem volt nevezhető, s a legjelentősebb műveknek csak egy részére terjedt ki. 1949 után alig került tárgy vissza a tulajdonoshoz. Ekkorra már összeolvadt a történelmi arisztokrácia és a javarészt (érzelmeiben és nyelvében) magyarrá vált zsidó nagypolgárság sorsa annyiban, hogy a jogtól semmiképpen sem várhattak segítséget egykori művészeti és történeti emlékekből álló maradék javaik ügyében. A műkincsek elvétele és közgyűjteményekben való elhelyezése — ki merjük jelenteni — minden esetben törvénytelen úton zajlott, olyan egyszerű rendelkezés folyományaként, amelynek hiányzott a jogi alapja, vagy pedig, úgy, ahogy nyelvünkben ez sajátos módon rögződött: „koholt vádak alapján”. A legjobb eset még az volt, amikor kétes ügyekben jogi elvek, esetleg paragrafusok sajátszerű értelmezésével sikerült gyarapítani az „állami szektort”. (Műtárgyakat nem államosítottak, ezekre a vonatkozó törvény nem terjedt ki, nem lévén termelőeszközök, vagy egyéb, folyamatosan jövedelmet termelő vagyontárgyak, amilyenek például a bérházak, földbirtokok.)

Az amerikai hatóságok két ponton követtek el nyilvánvaló visszaélést, a Biennais-féle ananászkészlet ügyét már említettük, a másik az amerikai katonatisztek önkényeskedései bizonyos, Magyarországról útnak indult vagonok tartalmával kapcsolatban. Ezek részint olyan iparművészeti anyagokat tartalmaztak, amelyeknek semmi közük nem volt a Zsidó Kormánybiztossághoz, másrészt olyanokat, amelyeknek viszont volt; továbbá vidéki múzeumokban, elsősorban Győrben csatlakoztatott műtárgyakat. Az anyag, amelyet az utóbbi időben meg lehetett ismerni, művészi értékét tekintve hallatlanul vegyes, egészében véve azonban nagy értéket képviselt. Ami ebből az amerikai tisztek fosztogatása után megmaradt, azt az amerikai kormány árverésen értékesítette, s a bevételt egy nemzetközi zsidó jótékonysági alapnak juttatta. Nem ám magyarnak, mert azt akkoriban sehogyan sem kívánták elismerni, hogy tudták: magyar tulajdont zsákmányoltak.

Németország a magyarországi műalkotásokkal számos úton került kapcsolatba. Egyrészt, egy Szinyei-Merse-képet Hitler, egy Lenbach által festett Bismarck-portrét Ribbentrop kapott ajándékba a magyar vezetéstől, mindkettőt a Szépművészeti Múzeum anyagából. Körülményeit ennek most ne nagyon firtassuk; a hagyomány szerint ez az önkéntes ajándékozás azért történt, nehogy a náci nagyságoknak eszükbe jusson jelentősebb művekre igényüket bejelenteni. E félelem nem volt indokolatlan — a magyar kormány megoldása nem volt ügyetlen. Mindazonáltal e művek soha nem kerültek elő, fel kell téteteleznünk, hogy vagy amerikai, vagy szovjet őrzésbe kerültek, de megsemmisülésük sem zárható ki.

A második út már nyílt rablást jelentett. Számos feljegyzés maradt fenn arról, hogy az SS alakulatai Magyarországon, elsősorban Budapesten teherautóval megálltak egy-egy gazdagabb zsidó lakás, vagy villa előtt és az abban lévő értékeket, köztük értelemszerűen műalkotásokat is, elhurcoltak. Hogy honnan tudták hová célszerű menniük, arra nézve ne legyen kétségünk, ismerve az akkori feljelentés-áradatot. A Német Szövetségi Köztársaság az 1960-as évektől kezdve hozzálátott a zsidóság kárainak megtérítéséhez, ennek során, Magyarországon is felmérték a veszteségeket, s benyújtották az igényeket. Németország

fizetett is. (A kifizetések sajátos részleteit, amelyekhez a németeknek már nem volt közük, most hagyjuk.) Az egész vállalkozás iratanyaga fennmaradt, a károsultak által közölt adatok eléggé bizonytalanok, ami nem is csoda. Legtöbb esetben ezek hitelességét csak a környezetben lakók tanúvallomásai hitelesítették. A BRÜG (Bundesrückerstattungsgesetz — ilyen szót is csak a német hivatali észjárás tud kitalálni) dokumentumaiban található egyetlen műnek sem sikerült azóta a nyomára akadni.

PAÁL LÁSZLÓ: Erdőszéle 1872, olaj, fa, 58 x 58,5 - Budapest, Wolfner-gyűjtemény, majd Magyar Nemzeti Galéria, Wolfner László letétje.

A Csánky által vezetett kormánybiztosság tevékenységi köre Magyarország egész területét lefedte. Vidéken úgynevezett kormánybiztossági megbízottak, többnyire helyi múzeumi vezetők, alkalmazottak, könyvtárosok, levéltárosok, ezek hiányában tanáremberek végezték ezt a nem mindig felemelő munkát. Hozzá kell tennünk, hogy ők nem ismerhették a Mester Miklós és Stern Samu közötti szóbeli egyeztetés tartalmát, s ezekről Csánky sem beszélhetett. Ennek ellenére munkájuk az esetek nagy többségében tisztességes volt, nem tüntették el a tulajdonosokra vonatkozó adatokat, s nem jókedvükben végezték a tárgyak zárolását és raktározását. Állandóan féltek a németek néha ténylegesen is műtárgyakat követelő katonatisztjeitől, aki szinte sohasem a Wehrmacht, hanem mindig az SS egységeiből kerültek ki. S épp e megbízottak következetessége miatt mindig hoppon is maradtak. De nem ez a lényeg, hanem az, hogy a kiürített gettókat közvetlenül a zsidók elszállítása után e kormánybiztosi megbízottak járták végig és nézték át az otthagyott javakat. A fennmaradt jelentések általában rendkívül nagymennyiségű ezüsttárgyat és ékszert tartalmaznak; ezeket a megbízott csak akkor tartotta meg és vette leltárba, ha művészeti, vagy történeti értékük volt, a többit átadta a helyi Pénzügyigazgatóságnak. Hogy végül is ki lopta el ezeket, az további és feltehetőleg reménytelen kimenetelű nyomozás és kutatás eredménye lehet. De például Mihalik igazgató Kassáról azt jelentette, hogy a gettó kiürítése után ott több mázsa ezüstöt talált (s annak nagyobb részét a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumban helyezte el). A

példa természetesen szélsőséges, hiszen Kassa igen gazdag volt, de más helyekről is ismerünk hasonló adatokat, ha nem is ilyen mennyiségekről. Ezek az adatok arra vallanak, hogy Eichmannék bizonyára jelentéktelen szerepet vittek a zsidók kifosztásában és inkább csak arra gondolhatunk, hogy válogattak ebből-abból. Figyelembe kell venni azt is, hogy a Sonderkommando nagyon csekély létszámmal ügyködött, tevékenysége ijesztő voltát nem kis mértékben hihetetlen hatékonyságának, gyorsaságának, mozgékonyságának is köszönhette. Fosztogatásra nem nagyon maradt ideje. Amikor pedig kényszerű tétlenségre volt ítélve, mert Berlinben úgy döntöttek, hogy egy időre leállítják, akkor igyekezett Budapesten némi vagyont szerezni. Általában azonban nem járt túl nagy sikerrel: azért néhány éremgyűjtemény eltűnése, vagy inkább elorzása rábizonyítható.

A német vezetés, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországot fel kell adniok, döntött Magyarország gazdasági kiürítéséről. Ez az eseménysor bizonyíthatóan műtárgyak németek általi elhurcolásába torkollott. A lebonyolítás vezetője Kurt Becher SS-ezredes lett, aki már májustól irányította a német katonai beszerzéseket. A magyar zsidó nagypolgárság vagyonának megszerzését is megkapta feladatul, s nem sokat érdeklődött a magyar kormánynál, hogy mit tehet és mit nem. A hazánkból elhurcolt javak mintegy kétmilliárd birodalmi márkát tettek ki, amelyért az ország soha egyetlen fillért sem látott viszont, s ez a szövetségesek Németország szármára kedvező, felháborító döntése miatt alakult így. Ez a disznóság azonban nem tartozik szorosan tárgyunkhoz. Idetartozik viszont az, hogy a budapesti, főleg budai zsidó villákból és lakásokból sebtében összehordott műveket a Budakeszi úton, a Kornfeld és Mauthner családok villáiban gyűjtötték össze. Ezekre az eseményekre 1944 decemberében került sor. Az értékeket teherautókra rakták és megindultak velük észak felé, ahol az ostromgyűrű még nem zárult be. Tekintve, hogy a szovjet vonalak ekkoriban még nem a főváros közvetlen határában, hanem Esztergomtól délre helyezkedtek el, a leküzdendő távolság nem volt jelentéktelen. Az egyik kérdés az, hogy sikerült-e kijutniok a németeknek a keskeny nyitott szakaszon, vagy pedig a területet tűz alatt tartó Vörös Hadsereg megsemmisítette-e a konvojt, esetleg elfogták a szállítmányt és az értékeket a Szovjetunióba vitték. Úgy tűnik,ezen műtárgyak közül egy sem került elő. Nem akármikről van szó, hanem részben olyan, Vida Jenő, továbbá Hatvany Ferenc, Kornfeld Móric tulajdonában volt tárgyakról, amelyeket nem bankban, vagy megbízható, veszélynek ki nem tett ismerősöknél, barátoknál helyeztek el, és nem kerültek Csánky kezelésébe sem.

Ugyanakkor meglepő, hogy nem egy SS-tábornok úgy hagyta el a lakhelyéül kijelölt reprezentatív, zsidó tulajdonnak nyilvánított épületet, hogy az abban lévő műtárgyakban sem kárt nem tett, sem el nem vitt onnan semmit. Hatvany Józsefné, Hatvany Endre és Lily lakóhelye, ahonnan persze már régen ki kellett költözniök, a budai várban álló pompás épület, az Erdődy-palota volt. Hatvany Józsefné káprázatos porcelángyűjteménye, üvegei, képei akkor a helyükön maradtak. Georg Kappler SS Obergruppenführer és hivatala vette igénybe az egész épületet, tisztjei a környékbeli zsidó lakásokban terpeszkedtek. Bebizonyosodott, hogy Kappler semmit nem vitt magával. (Később a Vörös Hadsereg mellett működő Gazdasági Tiszti Bizottság ezt a mulasztást pótolta.) Kappler tisztjei már nem voltak ilyen mértékletesek a környező lakások értékeit illetően, igaz, azokban igen kevés dolog maradt számukra. Otto Winkelmann rendőrfőnök (Höhere SS- und Polizeiführer in Ungarn) sem követte Kappler példáját. Ő a Bérc utcában található Vida-villába fészkelte be magát, ahol is Baky, Rajniss és egyéb nyilasvezérek gyakori látogatásainak, főleg persze saját személyének és közvetlen beosztott tisztjeinek teremtett úri körülményeket. Még a Szépművészeti Múzeum Munkácsy-kiállításán szereplő festményekért is elküldte egy tisztjét, szerencsére ezeket nem kapta meg. Winkelmann a villa berendezését elcsomagoltatta, és Németországba indította.

Volt Németországnak egy további, bújtatott jellegű műkincsakciója is, amelyben látszatra a magyar kormány is részt vett, valójában azonban semmit sem tehetett ellene, s a részvétele csak a szállításban való segédkezésre korlátozódott. Ez volt a Téli Segély, a Winterhilfe nagyszabású akciója. Elméletileg a „nélkülöző német nép megsegítése" volt a célja, a valóságban értékek kiszállítását jelentette Magyarországról, amelyekhez az ekkoriban, 1944 kora telén már csakugyan nélkülöző „német nép", mely még mindig jobban állt, mint a magyar, soha nem jutott hozzá. Szemtanúk állítása szerint a több szerelvényt kitevő anyagban mind kommersz gyári, mind kiváló régi, iparművészeti értékű darabok fellelhetők voltak. S ebben az esetben megint csak az a helyzet, mint fentebb: ma ugyanis Moszkva kulturális és közintézményeiben rengeteg a Magyarországon zsákmányolt régi, kiváló bútor, köztük rengeteg 16—17. századi mű. E sorok írója Moszkvában járva maga is üldögélt egy ottani kitűnő intézetben egy szép régi széken (más nem lévén a közelben, amin helyet foglalhatott volna), kissé félve, hogy a műtárgyban ne tegyen kárt férfiemberhez méltó testsúlyával, amikor is az intézmény kedves igazgatóhelyettese közölte vele: üljön rajta nyugodtan, hiszen maguktól származik. A mondatok közé ügyesen elbujtatta azt a nézetét, hogy botrányosnak tartja azt, hogy e tárgyak még nem kerültek vissza Magyarországra. Embernek és szakembernek egyaránt tisztességesnek bizonyult, s nagy hiba lenne, ha a magyar közvélemény a mai oroszokra haragudna a sztálini maffia bűneiért. Talán mondanunk sem érdemes: e bútorok is az elhagyott zsidó lakásokból, leállított üzemekből kerültek ki.

Mindez — amikről fentebb írtunk — még mindig csak félmunka volt, mert akadtak e hazában derék emberek is, akik nagy értékeket rejtettek el, de ez már legyen egy következő rész témája.

A HOLOKAUSZT HOSSZÚ ÁRNYÉKA - III.

MŰTÁRGYSORSOK 1945 UTÁN

Artmagazin 2013-08-26
4. lapszám - 9-12 50-52 oldal
Mravik László

A háborúban eltűnt műtárgyak után különféle nyomokon indult el a kutatás, különös tekintettel arra, hogyan lehetne a széthurcolt darabokat visszaszerezni, amelyek pedig továbbra is veszélynek vannak kitéve, azokat összegyűjteni és megvédeni. Az első lépés a felmérés volt, amely 1945-ben igen nehezen indult meg, s csakúgy, mint a Csánky-féle kormánybiztosság esetében, országos hálózatra volt szükség hozzá. A munka már 1945-ben elkezdődött, annak ellenére, hogy a szükséges rendeleti háttér csak később született meg. A helyzet súlyossága miatt azonban szóbeli felhatalmazás alapján kellett elkezdeni a munkát.

ALONSO CANO: Don Baltasar Carlos infáns képmása 1635 körül
Olaj, vászon, 144 x 109 cm

Herzog Erzsébet letétje a Szépművészeti Múzeumban, jogellenesen leltárba véve 1951-ben. A Herzog-gyűjteménybe Velázquez nevén került 1919-ben. A gyűjtők és múzeumok egyik legáltalánosabb, de szinte mindig beteljesületlen vágya, hogy Velázquez egy művét birtokolják. Életművének döntő része máig Spanyolországban maradt, s még inkább így lenne ez, ha a napóleoni megszállás idején a francia főtisztek és kereskedők nem lettek volna teljesen gátlástalanok. E kétségkívül mutatós infáns-kép külön érdekessége, hogy a festés idején hat-hét esztendős trónörökös vadászruhában, vadászfegyverekkel került ábrázolásra. Az ilyen jelmezes képek gyakoriak, jobbára a rang bizonyosfalta jelzései, itt azonban a kellékek hívek a tényekhez. Baltasar Carlos gyermekségétől vonzódott a vadászatokhoz, s utóbb ez kifejezett szenvedélyévé vált. Végül, tizenhét esztendősen vadászbaleset okozta halálát.Amikor Velázquez művészetét az 1900 körüli években alapos kutatások tisztázták, e képről nyilvánvaló lett, hogy nem az ő munkája. Sokáig Velázquez tanítványának s sok dologban fő segítőjének, Juan Bautista Martinez del Mazónak tulajdonították. Ezen infáns-kép

azonban kissé hűvösebb, egyszersmind tisztább stílusa alapján azonban ma már a szobrászként és építészként is neves Cano darabjának fogadható el. A Herzog-család foggal-körömmel ragaszkodott a Velázquez-attribucióhoz, a tiszteletre méltó gyűjtői elfogultság jellemző megnyilvánulásaként.

Ebből a célból néhány szakembert szemleútra küldtek, ami 1945 nyarán nem volt egyszerű. A közlekedés alig működött, az emberek bizalmatlanok voltak, a jelentősebb, terjedelmesebb épületek többsége a szovjet katonai hatóságok kezelésében volt, részben szálláshelyként, laktanyaként, részben kórházként szolgálva. (Más lehetőség nem is adódott számukra, mert a közigazgatási épületekből és iskolákból gyorsan ki kellett költözniök, ezek ügyében Dalnoki Miklós Béla ideiglenes kormánya kellő erélyt mutatott.) A helyzet nem volt könnyű, ugyanis a szovjet-magyar viszony csupán fegyverszüneten nyugodott, mely a harci cselekményeket ugyan lezárta, de a hadiállapotot nem. Erre csupán a békeszerződés volt alkalmas, mely csupán két év múlva került aláírásra és vált alapvető fontosságú törvénnyé, ámbár jó sokszor és rendkívül súlyosan megszegték a rendelkezéseit, talán mondanunk sem kell, hogy nem magyar részről. Az épületek magyar kézbe adása csak fokozatosan történt, s akadt olyan is, melyet a magyar honvédség vett át, miáltal továbbra sem volt hozzáférhető, s olyan is, amely csak a rendszerváltás után került magyar kézbe.

Tenni mégis csak kellett valamit. Ezért a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Voit Pál művészettörténészt, akinek szakmai hozzáértését régészeti, történeti, levéltári, könyvtári és műemléki ügyekben nem lehetett kétségbe vonni, hivatalos meghatalmazással, jelentős intézkedési felhatalmazással felmérő körútra küldte a leginkább veszélyeztetett területekre, Vas, Sopron, Moson és Győr vármegyébe. A jelentés drámai módon ecseteli a szovjet katonaság által véghezvitt rendkívüli pusztításokat. Ma már tudjuk, hogy a terület művészeti, történeti és kulturális emlékeiből jóval több mint százezer egység csak e kis területen pusztult el, már a németek kiűzése után, fegyvernyugvás mellett. Erre azonban itt nem kívánunk részletesen kitérni, mert értelmetlen: a dolog reparálhatatlan. Legfeljebb annak örülhetünk, hogy néhány kastély anyagát teljes egészében a Szovjetunióba szállították. Ezekben az esetekben legalább arra maradt remény, hogy e dolgok egyszer még előbukkannak, s a pusztításokat elkerülték. Vidéken azonban a gazdasági tiszti bizottságok csak alkalomszerűen jelenhettek meg. Nyilván ugyanazzal a gonddal küszködtek, mint a Sonder-kommandó: a csekély személyi állomány korlátaival. Nem is beszélve arról, hogy a nagy létszámra Németországban volt szükség. Az elszállított dolgok közé tartozott a csákvári gróf Esterházy-kastély, melynek anyagából némely portré csak azért menekült meg, mert az események idején épp máshol tartották, egyébként teljes berendezése a Szovjetunióba került. Voit Pálnak a miniszternek írott jelentéséből most csak az utolsó bekezdést idézzük, melyben szemleútjának fő következtetését vonja le: „Szemleutamról, amely a Nyugat-Dunántúl háború sújtotta területét ölelte fel, lesújtó benyomásokkal tértem vissza. Mindent elkövettem, hogy ahol lehet, az államhatalom erejével, ahol lehet, rábeszéléssel és meggyőzéssel a magyar múlt emlékeinek borzalmasan megcsonkult töredékeit megmentsem. Legtöbb helyen azonban vagy későn érkeztem, vagy elháríthatatlan és rajtunk kívül álló, ma leküzdhetetlen akadályok állották utamat. Különösen áll ez a vidéki kastélyok kincseire. A magyar múlt művészeti emlékeinek 80%-os pusztulását állapíthattam meg e területen anélkül, hogy komoly remény volna a százalékarány csökkenthetésére, a a fennálló pusztulási veszély kiküszöbölésére, valamint sikerrel kecsegtető javaslatom lehetne a ma is pusztuló muzeális kincseknek - a kormányrendeletben foglalt védelmi módozatokon felüli - gyakorlati megmentése érdekében."

MUNKÁCSY MIHÁLY: Virágcsendélet 1882
fa, olaj, 55 x 42 cm
Dános Géza letétje a Szépművészeti Múzeumban, majd 1957-től a Magyar Nemzeti Galériában. A remekmű Munkácsy legjobb éveiből származik, amikor java csendéletei is készültek: a festői felkészülés csúcsán, a hanyatlás előtt készült e különleges mestermű, melynek lendületes gazdagsága főleg a Moszkvába hurcolt Hatvany-féle képhez (1881) hasonlítható. Legismertebb, kissé zsúfolt csendéletei mellett e két kép zárt és viszonylag szigorú, a régi mesterek igényességét idézi e műfajban.

A károk darabról-darabra történő felmérése, majd az eredmény nyomtatott formában történő közreadása céljából létrehívtak egy kutató szervezetet, „A köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások miniszteri biztossága" néven, melyet Jeszenszky Sándor művelődéstörténész vezetett. Őt nyugállományból hívták vissza szolgálattételre, mert alkalmasnak látszott erre a bonyolult munkára. Jeszenszkyt később puccsszerűen leváltották, egyik napról a másikra be sem mehetett hivatalába, az iratokat lefoglalták, a még mindig a biztosság őrzésében lévő számos magántulajdonú tárgyat gyorsan múzeumokba osztották szét. A szervezetet átkeresztelték „Veszélyeztetett magángyűjtemények miniszteri biztossága" névre, élére Fügedy Erik történész-levéltárost állították, aki Jeszenszkyhez hasonlóan közismerten kiváló tudós volt. Folytatta elődje munkáját, s elsősorban az elhagyott kastélyokban megmaradt műtárgyakat szedte össze, továbbá a lakossági fosztogatásokat követte nyomon, gyakran sikeresen, s így meglehetősen sok műalkotás kerülhetett volna vissza jogos tulajdonosához, ámde nem került. Került ezzel szemben ritkán országos, többnyire azonban vidéki múzeumokba. Érdekes elmerengeni az elosztási listák felett, s észre kell vennünk, hogy egy Vas megyében fellelt tárgy jó eséllyel került Szabolcs-Szatmárba, a Fejér megyei meg, mondjuk, Csongrádba, és fordítva. Ugyanakkor a helyzet ilyetén ostobasága ellen hatott az, hogy a vidéki múzeumok, miközben kellően együttműködtek Jeszenszkyvel és Fügedyvel, gyakran megelőzték őket és jelentős értékeket halmoztak fel raktáraikban. Érdekes össznépi játék volt ez, s eredményei nem vitathatók, jogszerűségükkel azonban, természetesen, súlyos bajok támadtak, amikor ezeket a mentett kincseket egyszercsak mindenki elkezdte a magáénak gondolni. S csak nyolc-tíz esztendő kellett ahhoz, hogy ennek a ténynek megkérdőjelezhetetlen voltát mi, muzeológusok, levéltárosok, könyvtárosok, elfogadjuk, s az adott állapotot a mindenséggel mérjük, időben legalábbis.

AZ IDŐSEBB LUCAS CRANACH: Az angyal híradása a pásztorokhoz költözött Joachimnak.
„Látomás" témamegjelöléssel is szerepelt 1518
fa, olaj, 60,5 x 51 cm
Herzog Erzsébet tulajdona. A festményt a tulajdonos magyarországi megbízottja őrizte, akitől hatósági kényszerrel vonták el. Évekig a belügyminisztériumban őrizték, s 1962-ben, ki tudja miért, a Magyar Nemzeti Galériának adták át, bár a képet aligha nézhette bárki is magyarnak. Onnan aztán áttették a Szépművészeti Múzeumban, ahol is mit sem számolva azzal, hogy a mű honnan van, s kié is hát valójában, ártatlan arcot vágva leltárba vették az úr 1962. évében. Valaha jelentékeny gyűjtemények részét alkotta; végül Nemes Marcellé volt, s 1913-ban került Herzog báróhoz. Hogy pontosan milyen eredeti funkcióra készült, azt ma már nem tudjuk. Eredetileg összetartozhatott egy Mária születését ábrázoló táblával (ma Skokloster, Brahe-gyüjtemény), s régebbi feltevés szerint mindkettő egy Mária-oltár tartozéka lehetett. Ennek ellentmond az, hogy mindkét darab szignált és datált, ami oltárokon nem szokásos, s ha nem is gyakori diptichonok esetében, de ott inkább előfordul. Összefüggő témájuk alapján ez utóbbi feltevés nem zárható ki. Cranach életműve hatalmas, nagyobb része fenn is maradt. Egyenletes színvonalon dolgozott, amelyből jobb időszakaiban, főleg az 1520 előtti években jó néhány egészen kiemelkedő is született. Ezek a „dunai iskola" panteisztikus szellemében készültek, miként e Joachim életéből vett jelenet is. A nagy szász művész igen jó műveiből mintegy tíz sajátkezű és kétszer ennyi műhelykép került Magyarországra, közülük az itt mutatott darab és a Ráday-gyűjtemény nagy képe (Szent Katalin vértanúsága) Cranach fő művei közül való.

1951-ben felszámolták a Fügedy-féle miniszteri biztosságot is, őt pedig elküldték konzervgyári munkásnak, ahol idővel, ha nem is nagy, de tiszteletre méltó karriert futott be. A közhely igaz: az úr a pokolban is úr. Segédmunkásból idővel betanítottá emelkedett a professzor úr, végül már a bérelszámolás peremvidékein pöffeszkedhetett kiváló diplomájával. Ám egyszercsak sok évvel utóbb, a háború utáni dolgokkal, a veszteségek pontos újraértelmezésével, a háború körüli helyzet kialakulásával hivatalból foglalkozni kellett. Ebben a dologban azonban senkinek sem volt áttekintése, s némi nyomozás után megtalálták Fügedyt, és felkérték a munka elvégzésére. Rendkívül igényes, szinte változtatás nélkül akár ma is kiadható jelentésének kézirata fennmaradt. Az illetékesek látták, hogy kiváló emberrel van dolguk, s ekkortól ismét az egyetemen taníthatott. Ez természetesen már a kádári konszolidáció nyugodt éveiben történt.

Előbb azonban, még a zavaros időkben, 1945 és 1948 között, de kisebb mértékben még 1949-1950 során is, rendkívül jelentőssé vált a műtárgycsempészet és a „kéz alatti" műtárgyforgalom. Voltak nyilvános aukciók is, melyeken jelentő számú, de általában kevéssé értékes mű szerepelt. Olykor-olykor azonban itt is megfordultak jeles munkák. Az újonnan keletkezett nagy gyűjtemények java, melyek egy része csaknem a rendszerváltásig kitartott, ekkor alakult ki, attól függően, hogy összeállítójuk mennyire volt áldozatkész. S bár a művek árai általában valóban alacsonyak voltak, kimagasló darabokért akkor is sokat kellett fizetni. A háború után visszaszolgáltatott jelentős értékű művek alig négy-öt gyűjteményben lelték meg helyüket.

A csempészés a legnagyobb mértéket természetesen Rákosi Mátyás és tettestársai korlátlan hatalomgyakorlása előtt folyt, a szabadabb mozgás ennek a mesterségnek viszonylag több terepet kínált. A műkincsek nagyobb része azonban még így is inkább diplomáciai segítséggel, futárkocsikon hagyta el az országot. De jócskán akadt olyan mű is, mely teljesen legálisan, múzeumi kiviteli engedéllyel, mélyen tényleges értéke alá árazva szabadon léphetett ki, nyilvánvalóan muzeológusi visszaélés, de legalábbis „kéz kezet mos" alapon. Azután 1949-ben létrejött az ARTEX, olyan szélhámosokkal az élén, mint Antos István pénzügyminiszter,* vagy dr. Balogh István államtitkár (a „páter"), vagy a kiváló ízlésű műértő Oltványi,** a gyávaság egyik rekordere. Nehéz persze elítélni, hiszen akkor is mindenki szerette a magas állást, a jó fizetést, a különleges ellátást, az ingyen villát, a gépkocsit, a személyzetet és a műkincseket. Miért éppen pont Oltványi, Mihályfi*** és mások lettek volna kivételek? Meg aztán, féltek is Rákosiéktól, mindent csak parancsra tettek, nemde? Balogh Páter egyébként is, egészen hosszú élete végéig, a magyar műtárgycsempészet igazi nagysága maradt. Mint az ARTEX első elnöke, tervezetet készített arról, miként kellene a Szépművészeti Múzeum válogatott anyagát, valamint a különböző, így-úgy elkobzott javakat, illetve a még vissza nem szolgáltatott remekműveket külföldön értékesíteni. Mint az elhagyott javak kormánybiztosa, hatalmas műgyűjteményre tett szert és igen sok kiváló, más tulajdonában lévő mű kicsempészésén dolgozott saját jól kiépített csatornáin. Ennek ellenére visszaéléseire fény derült, s eljárást akartak indítani ellene, Puskin szovjet nagykövet azonban leállította az ügyet. Kettejük kapcsolata már korábban is szoros volt, a jelek szerint kölcsönös előnyökön alapult. Végül is, az ARTEX nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, főleg azért, mert a felkínált műveket, mint gyanús módon mozgósított dolgokat, a nyugati műkereskedők nem akarták megvenni, s a magyar emigráció is kampányt indított annak érdekében, hogy ezekből senki ne vásároljon. Különös súllyal esett latba, hogy a kínálati listában igen sok volt a zsidó tulajdonú darab, nem egy közülük olyan egykori tulajdonossal, aki megsemmisítő táborban vesztette életét. Ez még a közismerten cápatermészetű nagy műkereskedőházaknak is sok volt.

EL GRECO ÉS MŰHELYE (eredeti nevén Domenikos Theotokopoulos): **A szent család Szent Annával** 1610 körül
vászon, olaj 138 x 103,5 cm
Báró Herzog Erzsébet letétjeként került múzeumba, majd az Államvédelmi Hatóság utasítására leltárba vették. Greco nem véletlenül akkor lett igazán népszerű és elismert mester, amikor a század művészeti és művészetszociológiai tapasztalata összegződött, vagyis az 1910 körüli években. Greco hirtelenjében előd lett, expresszív stílusa, eksztatikus és romantikus lendületessége modern művészi megnyilvánulás. Az élete során elért hatalmas sikerek a vénkori mellőzöttség pedig a forradalmi művész sorsa. A Herzog-gyűjteményben eredetileg összesen legalább tíz kép volt a nagy görög-spanyoltól, ebből hét meg is maradt. Közülük e kép a kevéssé méltányoltak közé csúszott azáltal, hogy Greco szerzőségét kétségbe vonták. A festmény furcsa rajza, különös, túlhajtott torzulásai valóban nem találhatók meg pompás, korábbi művein. Mindazonáltal a vén és betegségekkel

küszködő festő munkáit köztük világraszóló remekeket (olyanokat, mint az Ötödik pecsét, vagy a Toledo viharban) a szerény képességű tanítványoktól származtatni nagy merészség. A Herzog-féle Szent Család minden Kuszasága ellenére is grandiózus darab, némely nagyszerű részletekkel. Ugyanakkor nem kétséges, hogy jelentős része műhelymunka, s talán nem is csak kettő, hanem talán több kéz műve.

Túloznánk, ha minden csempészést a „Páter" számlájára írnánk, hiszen többen is foglalkoztak e jövedelmező, de kissé aggályos üzlettel. A Hatvany-gyűjtemény itthon maradt darabjai például 1947-et követően részint itthon kerültek piacra, részint 1946 és az 1960-as évek eleje között apránként szivárogtak ki. Nem is akármilyen remekművek, több impresszionista mű, francia romantikusok, a régiek közül pedig El Greco egy különleges, fiatalkori műve. Utóbbi volt az utolsók egyike.

Az 1960-as években élénkülni kezdett a műtárgyforgalom, s bár a határon igazán nagy volt a szigor, mégsem áthághatatlan. Főleg nem akkor, amikor Nyugat felől megérkeztek a devizát hozó vendégek, egyre növekvő számban. Azért a magyarok is utazgathattak, egyszóval, „vége lett a rendnek", bizonyos mértékben mindenképp. Ekkor már jelentős arányokat öltött a műtárgycsempészet, egyre többen „buktak le" a határon, de komolyabb büntetést senki nem kapott. Persze, hogy felbátorodtak. S még így sem üres az ország. Ördög érti ezt.

Az általunk vizsgált időszakban folytak műkincsekkel kapcsolatos perek is, melyek végén jogerős ítéletek születtek. Ezek folyományaként sok műtárgyat koboztak el, s így azok többnyire múzeumokba kerültek. Alaposan utánanézve e pereknek, csaknem mindig kimutatható, hogy a per koncepciós volt, az ítélet pedig színtiszta justizmord. Még sokáig nem mert senki műtárgyai ügyében magyar bírósághoz fordulni. Ennek ideje csak a rendszerváltás után érkezett el.

BROCKY KÁROLY: Alvó bacchánsnő, 1850-1855 körül
vászon, olaj, átmérője 46 cm
Báró Herzog Erzsébet letétjeként került múzeumba, majd az Államvédelmi Hatóság utasítására leltárba vették. Báró Weiss Alfonzé, született báró Herzog Erzsébet tulajdonaként a zsidók műtárgyait zároló kormánybiztosság szállította be a Kelenhegyi út 38. sz. alatti villából a Szépművészeti Múzeumba. A háború után a Herzog-gyűjtemény megmaradt tárgyaival kapcsolatos perben Herzog Erzsébetet nem marasztalták el, az elkobzást a bíróság nem mondta ki, csupán ezt követő jogsértések, csalások és hazugságok sorozatának eredményeként került múzeumba Brocky e pompás műve, a család tulajdonából származó egyéb Brocky-képekkel egyetemben.Báró Herzog Mór Lipót képgyűjteményében a hangsúly a régi külföldi mesterekre helyeződött. Magyar képei is igen jelentősek voltak, de anyagi erőit, melyek ugyan végtelennek látszottak, mégis célzottan kellett felhasználnia, így a hazai mesterek között csak kifejezetten kedvenceire fektetett súlyt. Köztük Brocky, Borsos és Munkácsy volt az, akitől számos művet vett meg. Természetesen mások (például Rippl-Rónai, Mednyánszky, Ferenczy) jelentékeny festményei szép számban függtek az Andrássy úti palota falain, de a magyar művészetből Herzog főleg az ötvösség minél teljesebbé tételét tűzte ki célul - nem eredménytelenül. Sajnos, ez az anyag szinte nyom nélkül tűnt el.

PEREK ÉS EGYEZSÉGEK, 1945-1994

Természetesen nem mindről, csupán néhányról lesz szó. A Wittelsbach-, a Herzog- és a Dános-féle ítéleteket fogjuk érinteni. Mivel azonban a Herzog család első pere lezáratlan, s vélhetően még két, el sem kezdett Herzog-per következik, folyamatban van a Hatvanyaké s jó

sokan állnak perindításra készen, a témára egyszer még valamilyen fórumon feltétlenül vissza kell térnünk.

Időrendben a legkorábbi a bajor királyi hercegek, az 1945-ig Magyarországon is honos Wittelsbachok pere. A család megszerezte a Nádasdyak ősi sárvári várát, s ez lett itteni rezidenciájuk. A kastély berendezésének tekintélyes részét Németországból hozták ide, más részét itt vásárolták. A berendezés fényes és előkelő volt, de inkább a mindennapi, igényes életet szolgálta, mint a műkincsek gyűjtését. Ennek ellenére nagy anyagi értéket képviselt. Menekítésére a család sort is kerített, s jelentékeny mennyiség került ki a háború végén Bajorországba. A tárgyak egy részét azonban nem tették ki a már nagyon bizonytalan szállítás kockázatának, hanem a várban elfalazták. Következett hétesztendőnyi csend, ám az épület 1952-ben történt felújítása során e dolgokat fellelték, legalább is ez a hivatalosnak tekinthető változat. Rosszindulatú mendemondák szerint azonban a magyar hatóságok rájöttek a turpisságra, s a Wittelsbachok egyik magyar, itthon élő alkalmazottját meggyőzték arról, hogy jobb neki, ha a rejtekhelyet elárulja. A Sztálin által oly gyakran említett és emberei által bőségesen alkalmazott „fizikai ráhatás" alkalmazása - ha igaz a mese - meghozta gyümölcsét: a dolgok előkerültek, hogy azután részben a sárvári Nádasdy Múzeum termeit, részben pedig a raktárát tegyék vonzóbbá.

A rendszerváltás után a bajor királyi herceg örökösei visszakérték a nézetük szerint őket illető anyagot. A múzeum azonban ezt nem igazán kívánta, különös tekintettel arra, hogy a tárgyak régóta a leltárában voltak s jogos tulajdonosnak érezte magát. Ugyanakkor igyekezett Wittelsbachékkal barátságos kapcsolatot kialakítani. Ragaszkodó szándékában megerősítette a Vas megyei önkormányzat, továbbá több minisztérium - köztük a kulturális és a pénzügyi tárca. Ilyenformán elkerülhetetlenül perre került a dolog. Az ítéletet a Zala Megyei Bíróság mondta ki, kivételes felelősségérzettel és semlegességgel foglalva állást. Túlléptek a jogászi csőlátás szűkösségén, melynek később, más ügyekben lépten-nyomon tanúi lehettünk. Egy ilyen mintaszerű jogi művet érdemes lenne a maga teljességében idézni, amire terjedelmi okok miatt nincs lehetőség. Érdemi része azonban nélkülözhetetlen, ezért a rövidített változat a fekete-fehér oldalakon olvasható.

Most pedig röviden átfutjuk, mi történt Dános Géza és báró Weiss Alfonzé, született báró Herzog Erzsébet múzeumi letétjével, jogellenes bekebelezésével, hogyan folytak, s milyen ítéletekkel zárultak magyarországi pereik, melyeknek nyilvánvalóan lesz európai bírósági folytatása is, s nem utolsósorban arra is kitérünk, miként viszonyultak a kormányszervek ezekhez az esetekhez.

BORSOS JÓZSEF: Leányok virágfüzérrel (A három grácia)
vászon, olaj, ovális, 200 x 130 cm
Herzog Erzsébet tulajdonában lévő letét a Szépművészeti Múzeumban, majd a Magyar Nemzeti Galériában

Méretét és igényességét tekintve is a művész egyik legnagyobb darabja. Borsos legjobb időszakában ké szült, egyszerre tekinthető a magyar és a bécsi biedermeier egyik fő művének. A nagyközönség emberemlékezet óta nem láthatta; a Szépművészet Múzeumból a Nemzeti Galériába átkerült mű két ségtelenül a „nem ismert tartomány" lakója. Bár letét, kiadásával egyik intézmény sem sietett túlságosan, most pedig, hogy a Pénzügyminisztérium mára letétek kiadását is szeretné felszámolni, nyilván még kisebb igyekezet fog ezen irányban mutatkozni. A család 1950-ben már a nemzetközi sajtóban is kerestette, s bár 1949-ben már a Szépművészeti Múzeum őrzésében volt (ámbár nem világos az, hogy mi módon került oda), e tényről nem értesítették a tulajdonost. A magyar művészettörténet nem foglalkozott igazán behatóan Borsossal, aki pedig meghatározó fontosságú művésze volt a magyar romantikus-biedermeier időszaknak. Hatalmas technikai tudása, az eredeti kompozíciók terén látható invenciózus volta pedig nemzetközi tekintetben is figyelmet érdemlő. E nagy képhez hasonlók inkább csak Bécsben lelhetők fel, nem kis részt még azon családok lemenőinél, akik a műveket Borsostól rendelték, vagy vásárolták.

Báró Herzog Mór Lipót örököseinek műtárgyaival kapcsolatban már röviddel a háború után is folyt vizsgálat, amely bírósági ítéletbe torkollott. Akkor már javában folytak a koncepciós perek, ennek megfelelően koncepciós ítéletek is születtek. Ennek jele, hogy a munkaszolgálatosként elhunyt báró Herzog András műkincseit mások által elkövetett bűnért kobozták el (mely bűnök egyébként további bizonyításra szorultak volna), mit sem törődve Herzog András kiskorú és kizárólagos örököseivel, akik, értelemszerűen, semmiféle bűncselekményt nem követhettek el. Ugyancsak elkobozták, ha csak részben is, báró Herzog István képeit és szobrait, szintúgy másvalaki által elkövetett, ebben az esetben viszont egyértelműen bizonyítást nyert bűncselekmények megtorlásaként, ráadásul úgy, hogy az elmegyenge Herzog István cselekvésképtelen, gondnokság alatt álló személy volt. De még e sötét ítélet - mely kiterjedt az egész, akkor elérhető Herzog-féle műtárgyvagyonra - sem marasztalta el Herzog Erzsébetet semmiféle vétségben, minthogy az örökrészét képező műkincseket nem csempészte külföldre, nem idegenítette el, azok vagy a múzeumokban voltak, vagy hivatalos magyarországi felhatalmazottjai őrzésében. Az ítélet elrendelte viszont, hogy a műtárgyakat egyelőre neki se adják ki, hanem azokat a Szépművészeti Múzeum letétként őrizze.

Itt egy minutára meg kell állnunk a letét fogalmánál, bár aki e folyóiratot olvassa, alighanem tisztában van mibenlétével. A letét igen általános fogalom, amelyet általában értékek őrzésével hivatásszerűen foglalkozó intézményeknél létesítenek, főleg pénzintézeteknél, közraktáraknál (mindenféle vagyoni értéket, általában zártletét formájában, ahol az őrző csak a tárolást és őrzést garantálja, pénzbefizetés ellenében, a letét részletes tartalmát nem ismeri, sőt, nem is kívánja ismerni), továbbá múzeumoknál (értelemszerűen műtárgyakat, művészeti és kulturális értékű dokumentumokat, kéziratokat). A múzeumi letét - bizonyos dokumentumok kivételével - mindig nyílt formájú, részletes műtárgylistán és dokumentáción alapuló szerződés, melyet a múzeum saját anyagától független letéti leltári könyvben és kartonrendszeren regisztrál. A letéti szerződésben a letevő bizonyos jogokat megad az őrzőnek (például a múzeum a letéti tárgyat kiállításain szerepeltetheti, illetve a letevő más felhatalmazásokat is adhat, például a letétet őrző falain kívüli kiállítás lehetősége), a múzeum pedig kötelezettséget vállal a művek épségének megőrzésére és az anyag visszaszolgáltatására. Mivel két fél világos, törvényhelyben is rögzített megállapodásáról van szó, melynek nincs és nem is lehet olyan kitétele, vagy záradéka, hogy a letétbe helyezett tárgyak bármikor is átkerülhetnek az őrző tulajdonába, a letét tulajdonjoga nem évül el, el sem birtokolható. Ha elbirtokolható lenne, akkor bármelyikünk bankbetétje, folyószámlája, kötvénye, részvénye is elbirtokolható lenne. Szigorúan betartott jogról van szó, amely a nemzetközi jognak is lényeges, univerzálisan elismert része, melyet még a szélsőséges diktatúrák sem szívesen sértettek meg. Lehetőleg még a nácik sem, a szovjetek viszont gátlás nélkül, de például a Rákosi-rendszer is vegyes gyakorlatot folytatott, bizonyos letétekhez nem nyúlt, másikakat mindenféle meggondolás és jogi alap nélkül állami intézményhez tett át, bár -természetesen - ezzel kapcsolatban jogi érvényű lépést nem tudott tenni. Az erő pozíciójából csörtetett, ragadmányozott.

Azért fontos ezeket a primitívnek tűnő leckéket felmondani, mert a Magyar Köztársaság egyes bíróságainak és minisztériumainak, illetve más állami, kormányzati intézményeinek e tényekről a jelek szerint nincs tudomása. Persze van, de ártatlan képet vágva úgy tesznek, mintha nem lenne. De erről még alább.

Magyarországon az Egyesült Államokban élő Herzog Erzsébet, illetve örökösei többször is megkeresték a Szépművészeti Múzeum vezetését tulajdonuk érdekében, részint írásban, részint személyesen. Természetesen minden eredmény nélkül: írásban korántsem

udvariatlanul, de határozottan visszautasítva. A rendszerváltás után a család és képviselői tárgyalásokat kezdtek a kormányzati szervekkel, tulajdonjoguk elismertetése érdekében. Felajánlották, hogy a művek nagyobb és értékesebb részét a magyar államnak, vagyis a jelenleg is őrző intézményeknek ajándékoznák, s csak egy kisebb részt kérnek vissza, s mindössze egy, értékét jelentőségét tekintve szerény festményt szeretnének kivinni az országból. Az ajánlatot módfelett előnyösnek kellett volna tekinteni. Ezt azonban a magyar állam elutasította, bár „sub rosa" egyik minisztere révén, ha nem is a nyilvánosság előtt, de elismerte, hogy a művek jogszerint visszajárnának, ő azonban nem meri vállalni a visszaszolgáltatás politikai kockázatát.

A család tehát nem tehetett mást, pert indított, s ezt a magyar állam vállalta. Ezzel egy sajátos rulettszerűségbe ment bele, ahol többé nem lehetett szó megegyezésről, a viszonyok elmérgesedtek. Vagy az egyik, vagy a másik fél „visz mindent". Később persze kiderült, hogy a kaszinót az állam igazgatja, a korongon csak fekete számok vannak, s az állammal szemben álló csak a pirosra tehet. Ezt persze sem az elsőfokú bíróságok, sem a pert indító családok, személyek (felperesek) nem tudhatták.

EL GRECO (Eredeti nevén Domenikos Theotokopoulos): A Szináj-hegy, készült 1570-1572 körül fa, tempera, 41 x 47,5 cm
Báró Hatvány Ferenc gyűjteményéből külföldre csempészve
A pontos témamegjelölés: Mózes átveszi az Úrtól a tízparancsolatot a Sinai-hegyen. Korai mű, régebben a különös ormok miatt Athos hegy néven is többször emiitették. Az újabb kutatás azonban egyértelműen azonosítani tudta az épületet a mohamedánok által megkímélt ősi, Sinai-hegyi kolostorral és környékével. Erősen érződik rajta az ikonfestészetet csak alig odahagyó, de Itáliában már szemléletében meglehetősen megváltozott, manierista festő. A háború után a budapesti szovjet katonai őrzésből sikerült némi korrupció árán kiimádkozni. Valamikor az 1960-as évek elején hagyta el Magyarországot, egy ideig - 1981 körül - bécsi magángyűjteményben volt, végül a művész szülőhazájába jutott, ma Iraklion, Kréta, (Görögország), Krétai Történeti Múzeum. Igen érdekes, hogy ugyan mennyire hibátlan ez a múzeumi tulajdon is. Az a Görögország, amely a katonai diktatúra kábulatából ébredve, új nemzeti nekibuzdulásában vissza óhajtotta szerezni Londontól az egyébként törvényesen odakerült Parthenon-frízt, minden

különösebb gond nélkül megvette a csempészárut. Hogy kitől, az, gondolhatjuk, titok. Nem „üzleti", hanem „nemzeti". A kép története is érdekes, igen régen tudunk róla, 1600-ban ugyanis már Fulvio Orsini római képtárának leírásában megemlékeztek róla. Greco egyébként Velencében folytatott tanulmányai közben utazást tett Itáliában, Rómában hosszabb időt töltve, bár a kép biztosan nem itt készült. A festők azonban potenciális megrendelőket keresve útjaikra általában több, kisebb képet is magukkal vittek, mintegy referencia gyanánt. Ez a mű Firenzébe a Contini Bonacossi-gyűjteménybe került, később Németországban, a Tannhauser műkereskedésben vette meg Hatvany Ferenc, végül bankban helyezte el; onnan pedig már tudjuk a történetet.

Herzog Erzsébet - és némely egyéb magyar tulajdonos - esetében tovább színezte a képet, hogy egy amerikai-magyar vagyonjogi megállapodás értelmében a Magyarországon kárt szenvedett amerikai állampolgárok részére az Egyesült Államok térítést fizetett, melyet azután a magyar államnak kellett az Államok felé térítenie, s e pénzalapból Herzog Erzsébet is kapott bizonyos összeget. A magyar állam értelmezése szerint ezzel tulajdoni igényét a tárgyakra nézve elvesztette.

Történt azonban némi hiba, s a feltételek körül sem vágott össze semmi. Az első és legfontosabb: Herzog Erzsébet magyar állampolgár maradt, így a vagyonjogi megállapodás hatálya alá jogi értelemben nem is lehetett vonni; az általa felvett összeg irreleváns volt a művek tényleges értékét és piaci árát tekintve; számos, itthon őrzött műre a térítés nem is terjedt ki; s végül a magyar állam a kompenzációt csak szerény, mintegy tíz százalékos arányban teljesítette. A vagyonjogi szerződésre építeni az alperesi védekezést ilyeténképpen eleve reménytelen vállalkozás volt. A per során ezt mind az első, mind a felsőfokú bíróság ítélete ki is mondta, ugyanígy más perben is.

Nem meglepő tehát, hogy a Fővárosi Bíróság Herzog Erzsébet örököseinek ítélte a műveket és a múzeumokat kötelezte a kiadásukra. Kimondta, hogy sem elbirtoklás nem áll fenn, sem pedig tulajdonszerzés nem történt az állam részéről,. Az állami szervek természetesen fellebbeztek, s a felső bírói fórum egy egészen sajátos döntéssel kikerülte az állásfoglalást és visszautalta az ügyet az elsőfokú bíróság hatáskörébe, új eljárást rendelt el, s előírta, hogy ennek miként kell folynia. A visszautalás két pilléren nyugodott: másodfokon nem látták világosan, hogy a három örökös (Erzsébet, András és István) között valóban úgy oszlottak-e meg a műkincsek ahogyan azt a felperes állította, és okmányok sokaságával bizonyította; figyelembe vette továbbá Genthon Istvánnak, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójának 1946-ban, az akkor még Budapesten élő ifjabb gróf Bethlen Istvánnak, Herzog András gyermekei gyámjának írt levelét. Ebben Genthon felsorolja azon műveket, melyek - szerinte - Herzog András örökségét képezik, és amelyeket Szépművészeti Múzeumban őriznek, illetve amelyeket Németországba vitettek.

Genthon István a magyar művészettörténet egyik igen jelentős alakja, művészetünk nagy egyéniségei közül többel is kimerítően foglalkozott, fontos tanulmányokat írt, s a magyar műemlékvédelemnek is kimagasló személyisége. Akik ismerték, feltétlenül tisztelik. A halála óta eltelt hosszú évek alatt azonban bebizonyosodott, hogy az adatok pontossága iránt nem tanúsított túlzónak mondható tiszteletet. Minden kiválósága, éles és máig érvényes meglátásai nem párosultak filológiai szorgalmatossággal. Bethlenhez írt levele erre nézve újabb bizonyíték. S bár a felsorolt dolgok jó része csakugyan Herzog András örökrésze volt, ki tudja miért, István és Erzsébet dolgaiból is a lajstromba keveredett néhány, de például Sváb Sándorné személyi tulajdonait is ide sorolta, továbbá olyanokat is - huszonegy darabból négyet, ami bántóan sok - , amelyekhez a Herzog családnak semmi köze nem volt.

A másik per, amelyre még röviden ki kell térnünk, Dános Géza letéti ügye. Az ő letétjét minisztériumi levélbeli utasítás alapján a Magyar Nemzeti Galéria leltárba vette. Dános a két világháború között magyar festményeket gyűjtött, igen szigorú mércével válogatva meg azokat a darabokat, melyeket meg kívánt őrizni. Emellett némi kereskedelemmel is

foglalkozott, darabok csere útján kerültek el tőle, illetve jutottak hozzá. Ahogy Herzogék, ő is zsidó volt, s mint ilyen, az első zsidótörvény után különféle represszáliákra számíthatott. Csánky Dénes főigazgató, mint korábbi írásainkban erre utaltunk, igyekezett e jelentős nemzeti gyűjteményeket a diszkriminatív törvények hatálya alól kimenteni. Rábeszélte Dánost, hogy a gyűjteményét helyezze letétbe a Szépművészeti Múzeumban, ahol csak ők ketten diszponálnak felette. Látva az országban a zsidók mind szélesebb körű jogfosztását, ezt a lépést a tulajdonos is helyesnek tartotta. Letétbe helyezett műveit a háború után visszakapta, de nem sokkal utóbb ismét letétbe helyezte és útlevéllel, szabályos körülmények között elhagyta az országot. Ha távozását örökre szólónak gondolta volna, akkor műveit nyilvánvalóan nem letétbe helyezi, hanem eladja, s a befolyt pénzen olyan értékeket szerez be, melyek az országból kivihetők.

Később, amikor látta az országban végbemenő riasztó folyamatokat, szerette volna visszakapni és külföldre vinni műgyűjteményét. A kivitelhez a magyar állam természetesen - és helyesen - nem járult hozzá. Ugyancsak jogosult volt arra, hogy a letétet a művek veszélyeztetettségére való hivatkozással egyelőre nem adja ki; ha Dános akkoriban Magyarországon él, erre a döntésre az illetékesek nem juthattak volna. A letétet viszont érintetlenül hagyták, a tulajdonjogot a bolsevik típusú diktatúra csúcspontján sem bolygatták, ez nyilvánvalóan eszükbe sem jutott. Nem így a jelenleg szárba szökkenő demokratikus jogállamunknak.

Dános az elutasítás után az anyag visszaszerzésére nem tett kísérletet, s természetesen abban a tudatban halt meg, hogy Magyarországon a tulajdonát képező értékek vannak. Örökösei, figyelemmel a rendszerváltásra, melyről azt hitték, hogy a jogrendszer előrelépését, nem pedig visszalépését jelenti, bejelentették igényeiket. A mű harminc magyar festményre terjedt ki, Brocky Károly hat, Rippl-Rónai József négy, Székely Bertalan és Benczúr Gyula három-három, Munkácsy Mihály, Barabás Miklós, két-két, Szinyei Merse Pál, Paál László, Mészöly Géza egy-egy műve található benne. Tekintélyes részük elsőrangú alkotás.

A megegyezéses út itt sem bizonyult járhatónak. Az elsőfokú bíróság az örökösök tulajdonát fogadta el érvényesnek és az államot nyilvánította pervesztesnek. Minthogy alapvetően letétről volt szó, mást nem is nagyon tehetett. Hangsúlyozni szükséges, hogy a Fővárosi Bíróság minden olyan előterjesztést gondosan mérlegelt, amely esetleg a magyar állami tulajdonlást kívánta megalapozni. Elismerte azonban, hogy a tények makacs dolgok, s eszerint ítélt. A másodfokú bíróság, a Fővárosi ítélőtábla, 2003-ban nem gondolta, hogy a tények makacs dolgok. Inkább azt, hogy a tények nem makacs dolgok. Most csak hozzávetőleges számokkal fogunk misztikázni: míg a Fővárosi Bíróság harminckilenc, az ügyben figyelembe vehető törvényhelyet és szempontot vizsgált a tulajdonjog megállapításánál, s ebből harmincnyolc súlyosat talált olyannak, mely a Dános-örökösök tulajdonjogát megalapozta, s egy olyat, ami jelentéktelen, s így is, úgy is értelmezhető, természetesen csak úgy dönthetett, ahogy. Mivel az ítélete támadható, s ha ostoba ítéletet hoz, akkor támadható lesz, nevetséges és kontár. A magasságos ítélőtábla viszont csak ezen egyetlen vonatkozást vette tekintetbe, s ezt is egyoldalúan, az állam javára kedvezően értelmezte. Kimondta; a letétet a magyar állam elbirtokolta. Ezzel kontinentális rekordot állított fel, Európában ugyanis ez az első eset, amikor egy önkéntes és formailag is hibátlan szerződésen nyugvó, tehát kölcsönös bizalmi alapon és vállalt kötelességeken alapuló letétet bíróság de jure és de facto elkoboz, államosít, a demokratikus jogállam keretei között. Valószínűbb azonban, hogy ez nem csupán európai, hanem világcsúcs is, természet ellen való szörnyűség, jogi szodómia.

A Dános-ítélet fényében bizonyos tanulságok levonhatók. Nézzünk ezek közül néhányat. Például: az elsőfokú ítélet gyakorlatilag érdektelen, hiszen felsőfokon kétszer is csúfot űztek a rendkívül körültekintően meghozott elsőfokú ítéletekből. Ha tehát valaki államilag ellopott műtárgyait vissza akarja perelni, az elsőfokot ne kezelje komolyan, igyekezzék rajta túlesni mielőbb, az sem baj, ha elveszti a pert, mert az így is, úgy is a felsőfok elé kerül. Ott megint csak lustálkodhat, teljesen érdektelen, hogy mit bizonyít és mit nem, a pert mindenképpen elveszíti. Ezt követően érdemes munkához látnia és a dologba pénzt fektetnie, s az ügyet európai bíróság elé vinni. E pillanatig ugyan jelentős perköltségeket kell kifizetnie, mindezt azonban, ha igénye annyira alapos, mint a Dános- vagy a Herzog-örökösöké, úgyis kamatostul vissza fogja kapni. Európa műveltebb részén ugyanis a fentebb vázolt justizmordok elképzelhetetlenek és kizárhatók. S azt is nyilvánvalóan követelheti a magyar szervektől, hogy az európai bíróság elé vitel nem lebecsülendő költségeit, annak kamataival, térítse meg. Őszintén remélem, hogy lesznek ilyen ügyek, s hogy lejáratódik és megszégyenül az és aki, aminek, akinek ezek a bolsevik szagú ítéletek köszönhetők. Az is tanulság, hogy ami a Wittelsbachoknak sikerülhetett, az nem „jött be" a Herzogoknak és a Dános-örökösöknek. Fel sem merül bennem, hogy azért, mert a Wittelsbachok - nem tehetnek róla - tisztavérű árják, míg a többiek - valószínűleg tehetnek róla - zsidók. A felsőfokú ítéletek, úgy tűnik, enyhe államigazgatási befolyás, de legalábbis súgás eredményeként születtek meg. Erre vall az, hogy ezen ítéleteket megelőzően László Csaba pénzügyminisztériumában olyan írásos állásfoglalás született, amely szerint minden, amit a magyar állam leltárába vett, állami tulajdon. Passz. És hogy a jogi szempontokat a kulturális terület, vagy egy múzeum, vagy a kincstár (állami vagyonkezelő) nem mérlegelheti. Nem tarthatja jogszerűnek bizonyos dolgok kiadását, hanem perre kell vinnie a dolgot. S még a letét sem adható ki. Ez utóbbi kitétel már elméletinek is absztrakt őrültség persze, de a parancs, az parancs.

Az már csupán „hab a tortán", hogy ha a Dános-ügyben hozott ítélet a joggal és igazsággal, a méltányossággal és a tisztességgel akár csak a legtávolabbi köszönő viszonyban is van, a néhai Szovjetunió utódállami, főleg persze Oroszország, a magyar hadizsákmányt, nemzeti műkincsállományunk hatalmas részét réges-régen elbirtokolta. Jó lenne, ha a Fővárosi ítélőtábla értesítené Moszkvát, hogy most már nem kell idegeskedniük. Mert az orosz illetékeseknek olyan ügyes ötletük ez idáig nem volt, mint a legrosszabbfajta ítéletekhez szokott, abban régen gyakorlott hétszemélyes táblának.